

भारताचा इतिहास

औरंगजेब बादशाहाच्या आमदानीतला अर्धाअधिक काळ उत्तर हिंदुस्थानातील मध्य सोडविण्यांत नष्ट झाला. दक्षिण हिंदुस्थानातील शासन त्याचे प्रतिनिधि पहात होते. दक्षिणेतील मुक्ताबांची स्थिति सुधारली नाही. म्हणून मराठ्यांनी सत्ता जास्त जास्त बळकट होऊन गेली आणि प्रतिद्वंद्वी म्हणून तिचा उदय होऊ लागला.

सुरवातीला औरंगजेबाने त्या सत्तेची फिकीर केली नाही. परंतु त्याचा मुख्य अकबर आणि शिवाजीचा मुख्य संभाजी यांची परस्परार्शी वादत चाललेली मैत्री पाहून भावंड्याने आपले धोरण बदलले. त्याने मेवाडशी संबंध केली आणि १६८१ मध्ये तो दक्षिणेच्या मोहिमेवर निघाला.

अकबराला कैद करण्यासाठी औरंगजेबाने बारा वर्षे सतत प्रयत्न केले. त्याला मराठ्यांशी

हालेल्या युद्धांत यश मिळाले नाही. फक्त काही किछेच भोगलांनी सर केले. परंतु शिवाजीने महाराष्ट्रांत एक नवीन नगर उदय केले होते. प्रजेचे मन औरंगजेब स्वतःकडे वळवू शकला नाही. प्रजेने औरंगजेबाच्या सैन्यावर छापीं मारून त्याला बेजार करून सोडले.

त्यानंतर औरंगजेबाने दक्षिणेकडील मुस्लिम राज्ये मोगल साम्राज्याला जोडण्याचा प्रयत्न केला. एप्रिल १६८५ मध्ये औरंगजेबाने बिजापूरला वेढा दिला. पुढच्या वर्षी जुलै महिन्यांत तो स्वतः तेथे गेला. आदिलशाही वंशाचा शेवटचा मुलतान सिकंदरशाह याने औरंगजेबासमोर मान वुकविली आणि यशस्वी आदिलशाहाचा वंश त्यानंतर सुटला. औरंगजेबाने सिकंदरच्या राजमहालांत शिरून तो जमीनस्वीत केला.

बिजापूरचा नुकता पराभवच झाला नाही तर ते शहर ओसाड होऊन गेले.

१६८७ मध्ये औरंगजेब गोवळकोंड्याकडे बळला. त्याने किछ्याला वेढा दिला. सतत आठ महिने औरंगजेबाचा तोंडखाना चाबू होता. परंतु त्याला यश मिळाले नाही. शेवटी त्याने गोवळकोंड्याचा मुलतान अबुल हसन याच्या भन्तुरु नांवाच्या एका अफगाण अधिकाऱ्याला त्यांचे देऊन किछ्याचे मुख्य काटक उघडविले आणि मोगल सैन्यासह किछ्यात शिरला. अशा तऱ्हेने औरंगजेबाने गोवळकोंड्याचा किछा जिंकला. अबुल हसन दौलताबादला निघून गेला आणि पेशान म्हणून दरसाल रु. ३०,००० वेण्याने कबूल करून तेथे राहू लागला.

दख्खनची मुस्लिम राज्ये काबीज करून नंतर औरंगजेब महाराष्ट्र जिंकण्यासाठी आला. सुरवातीला त्याला थोडे यश मिळाले. १६८० च्या मार्च महिन्यांत संभाजीचा वध करण्यांत आला व रायगड सर झाला. संभाजीचा धाकटा भाऊ राजाराम पळून गेला. संभाजीच्या कुटुंबातील इतर लोकांना औरंगजेबाने कैद केले.

सुदूर दक्षिणेतील तंजावर व त्रिचना-पलीच्या राज्यांनी औरंगजेबाचे वर्चस्व कबूल करून त्याला फार देण्याचे कबूल केले. १६९० पर्यंत औरंगजेब सर्व हिंदुस्थानचा बादशाह झाला. परंतु ज्या वेळेस तो आपल्या गौरवाच्या तिसऱ्या पोचला त्याच वेळेस त्याच्या राज्याला उतरती कळा पण लागली. इतक्या मोठ्या साम्राज्याचे रक्षण तो एकटा करू शकला नाही. चहूकडे त्याचे सैन्य उभे राहाले. त्यांना जिंकणे तेवढे कठीण नव्हते. परंतु त्यांना बंध करून घेणे अशक्य होते. उत्तर हिंदुस्थानात व मध्य भारतात अराज-

कता पसरली. राज्यकारभारांत लांच लुचपत वाढली व दिलेपणा येऊं लागला. दक्षिणेंत नेमलेल्या अधिकाऱ्यांना सुद्धां तो आपल्या कानूंत ठेवूं शकला नाहीं. औरंगजेवानें इतकीं वर्षे राज्य केलें. परंतु त्यानें शिल्पकलेचा नमुना म्हणून एक इमारत देखील बांधली नाहीं कीं त्याच्या दरबारांत एक काव्य लिहिलें गेलें नाहीं. दक्षिणेंतील युद्धांमुळें त्याचा खजिना रिकामा झाला. जागोजागचे अधिकारी हुकूम मोडूं लागले. सैन्याला वेळेवर पगार मिळत नासे झाले तेव्हां बंडांना उत चढला. बादशाहाच्या कुटुंबाला व सैन्याच्या हालचालीसाठीं खर्चाला बंगाल मधून नियमितपणें मिळणारा फक्त करच काय तो उरला.

मराठ्यांची सर्व मुख्य मुख्य ठाणीं मोग- लांच्या हातीं गेलीं तरी त्यांनीं त्यांच्या-

समोर मान बांकविली नाहीं. १६९१ मध्ये त्यांनीं पुन्हां आपल्या सैन्याची जमबा- जमब केली व मोगलांविरुद्ध एक मोठा राष्ट्रीय संग्रामच सुरू केला. राजारामानें त्यांचे अनेक वर्षे नेतृत्व केलें. इ. स. १७०० मध्ये राजारामाच्या मृत्यूनंतर त्याची बायको ताराबाई हिनें राजसूत्रें स्वतःच्या हातीं घेतलीं.

आपलें साम्राज्य डळमळीत झालेलें पाहून त्यांत पुन्हां बळकटी आणण्यासाठीं औरंग- जेवानें तें आपल्या मुलांमध्ये बांटून देण्याचें ठरविलें. परंतु त्याच्या मुलांनीं त्याचें ऐकलें नाहीं. ३ मार्च १७०७ या रोजीं औरंगजेब अहमदनगर येथें मरण पावला. त्याचें प्रेत दौलताबाद येथें आणून सुप्रसिद्ध मुस्लिम मीर बुरहानुद्दीन याच्या कबरी नजीक दफन करण्यांत आलें.

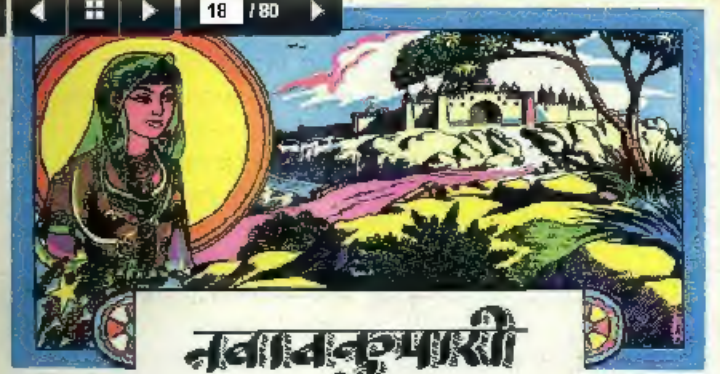

त्याम वृषि व साहस पाहून सर्व भारत चकित झाला. सरकारने गुरूद्वारा कमेटी गैरकायदेशीर असल्याचे जाहीर केले. चळवळीला जोम बंदला व शीवटी शिखांचा वय झाला.

नेहरूंना झालेल्या अटकेशी गुरूका वाग प्रकरणाचा प्रत्यक्ष संबंध नव्हता परंतु अपत्यक्ष संबंध होता. पंजाबात पतियाळा व नाभा अशी दोन शील संस्थाने होती. या दोन्ही संस्थानांचे परस्परांशी वैर होते. या विरोधातून भारत सरकारने नामाच्या महाराजांना गादीवरून काढले व राज्य-कारभार एका इंग्रज अधिकाऱ्याच्या हाती दिल्या. ना विरुद्ध नामा संस्थानांत व इतरच चळवळ सुरू झाली. जैते नामक एका स्थानी धार्मिक उत्सवाची तयारी सुरू असता त्या गोऱ्या इंग्रज अधिकाऱ्याने स्वाघर बंदी

लावली. या विरुद्ध शिखांचे जसे जैतेला पाठविण्यांत आले, पोलीस जखेदारांना मारहाण करून कैद करीत व रावांत नेऊन सोडीत.

दिल्ली येथे काँग्रेसचे अधिवेशन संपल्या-नंतर जवाहरलालजींना काळाले की एक नव्या नामा संस्थानांत जात आढे. तेथे चाख असलेला अत्याचार नेहरूंनी स्वतःच्या डोक्यांनी पहावा म्हणून त्यांना खास विमंती करण्यांत आली. जवाहरलालजीबरोबर ए. टी. गिडवानी व के. संतानम देखील निघाले. ते जैते जवळच्या स्टेशनपर्यंत आगगाडीतून गेले. नंतर धैर्यासाठी वसून नामाच्या हद्दीत प्रवेश केला. एक वरधा त्याच वेळी तेथे आला होता. जवाहरलालजी त्या जल्ल्याबरोबर गेले नाहीत. गाडीत वसून पाठोपाठ गेले.

[६]

जगतसिंहाला हातकळ्या व धेव्या पडल्या होत्या व तो तुरुंगाच्या अंधार कोठडीत फाळ कंठीत होता. दिवसां सूर्यदर्शन नाही तर चांदणें पहायला फोटून झिळणार ! त्याला जणुं कांहीं जिवंत समाधीच मिळाली होती, परंतु आशा मात्र तुटली नव्हती. कारण राजीमायूद विषस हा येतोच.

त्याला स्वतःचा जो कष्ट सहन करावा लागत होता त्याहून जास्त तिलोत्तमेला होणाऱ्या कष्टांची कल्पना करून दुःख होत होते. तिलोत्तमेची खुशाली त्याला कोणी

खुशाली तिला वाडून कळविली असती तरी त्यांच्या पास्परांच्या मनाचे दुःख थोडे तरी कमी झालें असतें. गण ते कसे होणार ? एके दिवशी पहाटे त्याला शोबी गुंगी लागली. तेवज्यांत बांगळ्या बाजल्याचा आणि तिलोत्तम एक पुष्पहार घेऊन आल्याचा भास झाला. “बी तलवार दूर फेंकून दिली आहे. ती आवां...” असे तो झोपितच बडबडला. परंतु तेवज्यांत त्याला “युवराज !” म्हणून कोणी तरी हाक मारली. स्वप्न मोडले. त्यानें होळे उचटून पाहिलें तेव्हां सांगितली असती किंवा त्याची तर समोर तुरुंगाचा पाहारेकरी उभा होता.

श्री दामोदर मुक्ती

“काय रे बाबा! अजून उवाडलेसुद्धां नाही, काही बातमी आहे का?”

“आपल्याला भेटायला एक संन्यासी आला आहे!”

“मग पेऊन कां नाही आलास?”

“घोर शास्त्र नाही मला.”

“पण तें मला सांगण्याची गरज!”

“संन्याशाच्या भेटायला आपण तयार आहांत की नाही म्हणून!”

“हूँ केव्हाहि फोणालाहि आंत वेऊन आलास तर माझी शा नाही. कळेल का?”

तो बाहेरकरी बाहेर गेला व अभिराम-स्वामीला पेऊन परत आला. त्याला पाहतांच जगतसिद्धाने त्याला नमस्कार केला व विचारले—“तुम्ही इकडे असे कसे?”

“मी इकडे चार वेळ राहण्यासाठी आलो नाही. म्हणून मुख्य गोष्ट शोधण्यांत सांगतो. तुला शिक्षा शास्त्राचे कळल्या-बरोबर इकडे आलो. किती तरी दिवस झाले इकडे येऊन.”

“मंत्रारण्य सर्व सुशाल आहेत ना?”

“तुला अटक शास्त्रापासून आपली सर्व दुःखसागरांत लोटल्यासारखे आहे. तिलोत्तमेच्या दुःखाचे आतां मी काय सांगू? मी आल्यावर माझा शिष्य दिग्गज विमलेने एक पत्र पेऊन आला. तुला सुटका मिळेल व तुझे दर्शन होईल या आशेने तिलोत्तमेचा जीव अडकून राहिला आहे, असे तिने लिहिले आहे.”

“तुम्ही इतके दिवस इकडे कशासाठी राहलांत?”

“एक तर तुम्ही भेट होईल हा हेतू होता; दुसरा हेतू तुला सुटका मिळावी म्हणून त्यासाठी कांही खटपट करता आली तर पडायची, असाहि होता.”

चंद्रोबा
१०

Fullscreen 127 20 / 80

“मला भेटायला तुम्ही आंत आलांत कसे?”

“तुम्हाच्या अधिकाऱ्याचा हात चांगला धरून केला. अगदी थोडा वेळ तुझ्याशी बोलायला त्याने परवानगी दिली आहे.”

“मला सुटका मिळून देणे शक्य नाही, असे मला वाटते.”

अभिरामस्वामी आपल्या ओळीतून एक कागद काढून म्हणाला—“तसे हातश होण्याचे कारण नाही. या कागदावर स्त्री फर या प्रयत्नांत देखील यश येईल.”

“तें कसे काय?”

“बादशाहाच्या दरबारांत जा!”

“तेथे आपल्याला कोण मदत करणार?”

“नवायकुमारी आयशा. तिच्या प्रयत्नांने व तिच्या प्रोत्साहनामुळेच हे सर्व येथवर पडले आहे.”

अभिरामस्वामी जे कांही म्हणाला ते ऐकून जगतसिद्धाने अंक्ति होऊन विचारले—“पण तिची मदत कशी काय मिळविली?”

“मी नाही त्यासाठी कांही केले. तुला सुटका मिळायी म्हणून तीन आकाश पाताळ एक करीत आहे. मी फक्त तिच्या वाझेप्रमाणे बागत आहे. ती तूर्त पाटण्यांतच

आहे. तुलें पत्र पेऊन ती दिल्लीला जाणार आहे. तेथे सर्व आपल्या भनासारखे सहजी पडून येईल व तुला सुटका पण मिळेल.

आयशाचे एवढे उपकार! या क्षणांतून कधी मी मुक्त होऊ शकेन का, असा विचार जगतसिद्धाने मनांत आल्याशिवाय राहिला नाही. त्याने अभिरामस्वामीला एवढेच विचारले—“आयशाची एकदां भेट होणे शक्य आहे का?”

“पण ती तुला भेटणार नाही. दोघांची भेट शास्त्रास त्यापासून दोघांचीं मनें दुखावतील, वापेक्षा जास्त फायदा काय मिळणार! म्हणून

चंद्रोबा

ती तुझ्यासाठी आपल्या सर्वस्वाचा होम करायला तयार असली तरी तुला भेटण्यास मात्र ही तयार नाही. इतर गोष्टी मागाहून पाहून देता येतील, प्रथम या कागदावर सही कर." अभिरामस्वामी म्हणाला.

जगतसिंहाने सही करून दिल्यावर तो कागद अभिरामस्वामी आपल्या सोळात बडी केरबाहिवाय ठेवू लागला, त्याच वेळी तुहंगाचा अधिकारी येऊन त्याला धाई फक्त लागला. अभिरामस्वामी निघून गेला.

राजा मानसिंहाने कुळाभिमानाच्या आवेशात आपल्या मुलाला जन्मठेप शिक्षा

दिली व सर्वांना चकित करून सोडले. बादशाह वनवराची एक न्यायी खासक म्हणून शाबासकी पण मिळविली. परंतु त्याच्या स्वतःच्या मनात मात्र चकचिक्क होत राहिली. कारण जगतसिंह एकुलता एक मुलगा व सुवराज होता. बाबिबाय त्याच्या हातून ज्या कांहीं बुका राजकीय स्वरूपाच्या शास्त्रा असल्या तरी त्याने आपल्या आचरणा-पिरुद्ध बोलावला आपल्या बडिलांना जागा दिली नव्हती. मानसिंहाने मुलावर आरोप लावून आपल्या न्यायीपणाचे कितीही प्रदर्शन केले असले तरी तो सारा न्यायनिवाडा नव्हताच. जगतसिंहावर त्याचा राग होता त्याचे खरे कारण, त्याने दुर्गेशमंदिनी तिलोप-मेशी विवाह केला होता हे. त्या चुकीनव्हा माफी करायला मानसिंह तयार नव्हता.

एकदा मानसिंह आपली लाडकी राजी उर्मिलादेवीच्या अंतःपुरांत गेला असता उर्मिलादेवी म्हणाली—“राज्यरत्नी स्वतःच्या मुलीसारखी माझ्याशी भोक्तेपणी बागते. तिला सोडून क्षणभर रक्षार्णे देखील मला शक्य होईल की नाही, ब्रकाच.”

“एवढेच ना, मग तिला आपल्या जवळच का नाही ठेवून घेत? तिच्या आईवडिलांकडे

सांगून शाठवितां की मुलीला कांही दिवस ठेवून घेतली आहे.”

“तिला फक्त ठेवून घेतल्याने भागेल का? त्यांना व या मुलीला जे कष्ट सहन करावे लागत आहेत ते वूर व्हायला हवेत.” उर्मिला म्हणाली.

“तिला कसली अडचण आहे?”

“तिला देवाने सौंदर्य दिले आहे व ती गुणवती पण आहे. पण दुर्दैवी आहे विचारी. तिच्या नवऱ्याने मोठ्या होसेने तिच्याशी खम केले. पण आतां तो म्हणतो की तूं खाऊच्या जातीची आहेस, म्हणून तिला बरोबर ठेवून ध्यायला पण तो तयार नाही.”

“कुळमोबाचा कांही दोष आहे का तिच्यात?”

“मला माहीत आहे त्यावरून तसा विशेष दोष असेलसे मला नाही वाटत. आणि असला तरी त्या विचारीचा त्यांत काय दोष? कुळमोबात कांही दोष असला म्हणून रूप व गुण नको का पाहायला?”

“इतक्या चांगल्या मुलीला टाकून देणे बरोबर नाही. काय करतो काय तिचा नवरा?”

“तुमच्याच सैन्यांत नोकरीला आहे. तुमची कृपा शाली तर विचारीचे भाग्य उदयाला येईल.”

“तो माझ्या पदरीच नोकरी करीत असेल तर मी त्याच्या वडीलभात्या मंडळींना बोळावून घेऊन त्यांनी तिच्या फतीला तिला स्वीकारण्यास परवानगी द्यावी असे मी त्यांना समजावून सांगू शकेन. पण तिचा नवरा तिला घेऊन गेल्यावर मग तुझा जीव तिच्यावर लागला जाई, त्याचे काय?”

“तरी ती माझ्या जवळच राहील, तिच्या आनंदांत मला पण आनंद होईल.

पुनर्दे कास झुंझी करून घायेच !” मोठत असतां उमिलेच्या होळ्याला टिपें आली. मानसिंह तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन म्हणाला—“मी तुझ्या मनाविरुद्ध कांहीं केले आहे का ? हें काम करण्याचें मी वचन देतो. श्वाबदल कोणांनी मला नाबें देवली तरी मग हरकत नाही.”

“महाराज ! तर मग तिकोचमेळा आपली सून म्हणून घरांत वावण्याची परवानगी घ्यावी !”

राज्यरक्षेने पुढें वेळून मानसिंहांना नमस्कार केला.

Fullscreen 177 X

24 / 80

“तिकोचमेची गोष्ट आचां कशाळ काढलीस !”

“महाराज ! राज्यरक्षेचीच आपली सून तिकोचमा आहे !”

मानसिंह थोडा वेळ मान खाली करून सोपवणें उभे राहले. थोडा विचार करून म्हणाले—“तुझ्या मनाविरुद्ध मी दिलेलें वचन मोडणार नाही. आवपासून तिकोचमेला राजघराण्याच्या अंतःपुरांत आणानें राहतां येईल.”

“महाराज ! आपली ही कृपा मी आजन्म विसरणार नाही.” तिकोचमा म्हणाली.

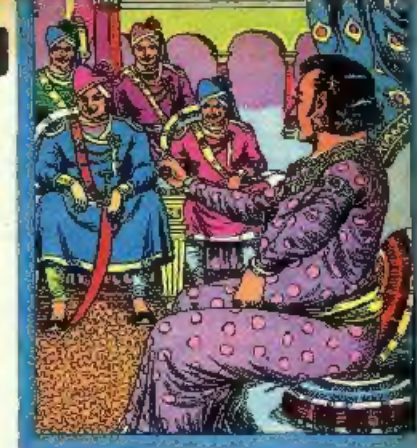
मानसिंहांना आदेशा पाटण्याला आली असल्याचें व एका श्रीमंत पठाणाच्या घरांत उतरली असल्याचें हेरांकडून कळले होतें. पठाण व मोगल यांच्या भेटी गांठी होत व त्यांची परस्परांशी बागणूक भोक्टेपणाचीच होती. म्हणून आयशाने ही पाटण्याला येत असल्याचें पूर्वाच कळविले असतें तर नवाब कतखानाच्या मुलीला सावेर अशी तिच्या स्वागताची तयारी केली गेली असली, परंतु ती आली ती गुप्तपणें. म्हणून तिच्या स्वागताचा प्रश्नच उद्भवला नाही. आतां ही एक तर गुप्तपणें

काही होती व एका श्रीमंत पठाणाच्या घरांत उतरली होती.

बंगालच्या पठाणांनी मोगलांची सत्ता आनंदाने स्वीकारली नव्हती व ओरिसाच्या पठाण नवाबांनी उघड उघड मोगल सत्ता झुगारून टाकण्यासाठी तयारी सुरू केली होती. अशा परिस्थितीतहि कतखानाची मुलगी गुप्तपणें येऊन एका पठाणाकडेच उतरली होती. ही गोष्ट मानसिंहांना जाबडली नसली तरी त्यांनी विकडे दुर्लक्षच केले होतें.

परंतु एका आठवळ्यानंतर मुलेमानखान व अस्मानखान दोघांनी जगन्नाथपुरीवर स्वारी केली असल्याची व रातचंद्रेश्वर पडून वेष्ट्याची बातमी कळली. म्हणजे पठाणांनी उघड उघड शेंबी मोडून वंडाचें निक्षेप उभारल्यासारखे होतें.

मानसिंहांना या गोष्टीचा मनस्वी संताप आला. पठाणांचा कांटा कायमचा फाटून टाकण्याचें त्यांनी मनाशी ठरविले व बुद्धाची तयारी सुरू केली. आजली एक गोष्ट त्यांच्या मनांत आली. आयशानाक वैद केव्हास उस्मानखान ताक्यावर येईल. उस्मानचें नाफ हातून तोंड उघडावला

तो एक उपाय होता. म्हणून त्यांनी आयशानाच्याकडे उतरली होती त्या ताजखान नांवाच्या पठाणाच्या घराला वेढा देण्यासाठी सिपाई पाठविले. ताजखान हा, काश्मीरी बेगमचा एक दूरचा नातेवाईक होता. ताजखानाची बेगम मार्गे एकदां काश्मीरी बेगमच्या भेटीसाठी कतखानाच्या महाकांत गेली होती व तिने काश्मीरी बेगमला व आयशाना पाटण्याला येण्याविषयी आग्रह केला होता. म्हणून आयशानाची होती. ताजखान व काश्मीरी बेगम दोघांनी तिचें प्रेमानें स्वागत केलें.

बांदोबा

बांदोबा
१९

एके दिवशी संघाकाळी एक रफी शिपायांनी त्यांच्या घराला गराळा दिवेल्या पाहून ताजस्तानाचे कसबे विचारले. परंतु शिपायांपैकी एकहि कारण सांगू शकला नाही.

दुसऱ्यादिवशी सगळी स्त्रोतः ताजस्तान मानसिद्धाकडे शेका व घराला शिपायांनी गराळा घालून असल्याचे सांगून कारण विचारले. मानसिद्धांनी स्पष्ट सांगितले, तुम्हा घरी फतखखानाची पोरगी उतरली आहे. तिला केवळ कसबासाठी त्रिपाई गेले आहेत. तुं तिच्या शिपायांच्या हाती दिलेस तर ते परत येतील."

ताजस्तानाला त्याचा अर्थ कळला. म्हणजे—"महाराज! मी एक व्यापारी माणूस. माझ्या घरी घोरमोठ्यांचे येणे जाणें असवारज. मी ते बंद केले तर माझा व्यापार कसा काम चालवणार!"

"मला ते सर्व काही माहीत नाही. आध्यात्मिक केवळ करण्याचा तुझा ही काळजी आहे. त्या तुझ्याची मंगलमनावपी शांतीच पाहिजे. त्याची जबाबदारी तुझ्यावर पण आहे. मगबकुमारीच्या भानगरातवाला काही उपाय पाहून देण्याची जबाबदारीच तुम्हावरच आहे. ती आयच्या अंतःपुरांत दगावी घाटाने राहू शकेल."

"जिवांत जीव असेपर्यंत मी आख्यापाहुनीची अटक होऊ देणार नाही." असे सांगून ताजस्तान आपल्या सैनिकांबरोबर निघून गेला.

ती गोष्ट आज्ञाक्ष कळली. ती ताजस्तानाला म्हणाली—"स्त्रोतः मला मानसिद्धाना भेटण्याची इच्छा आहे. आवश्यक ती व्यवस्था झाल्यावर ही, दोन दासीनामरोबर येऊन ताजस्तानाबरोबर मानसिद्ध महाराजांना भेटायला गेली. [पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

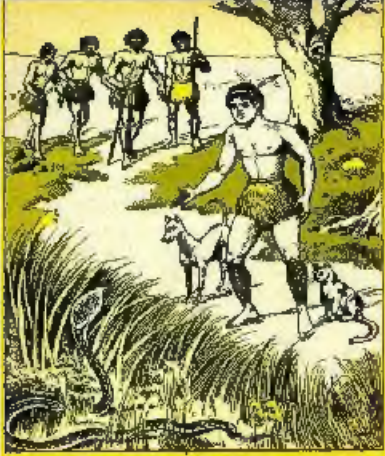

चिंतामणि

विकाराणि हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा साडाजक गेला, भेट त्याचाच काढून केले व मीकाले स्वस्तानाच्या दिशेने पाहू लागला. तेव्हा भेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू कोणत्या तरी नदभुत झकीवी माही न्हावी म्हणून जपराचीच्या वेळी तू इतका बळ उचल करीत आहेस. परंतु तुला त्या झकीवी माही झाल्यावर ती नकोशी पाहू लागेल उत्तमका मिळालेला चिंतामणि असाच जिरायोरी उरला होता. मी तुला त्याची गोष्ट सांगलो, ऐक." असे सांगून त्याने गोष्ट सांगल्याच्या सुवात केली.

बर्गदेच्या काठी रात्रांत उत्पन्न नांवाचा एक तरुण झुळगा व त्याची आई राहता असत. उत्पन्न रात्रांत जाऊन कंदमुळे येऊन येई व त्यावरच दोघां मावलेकांचा

वेताळाय्या गोष्टी

उदरनिर्वाह चाले. उत्पल्ला कोणी सोपती सर्वगंडी नव्हता. म्हणून त्याने एक कुत्रे व एक मांजर पाळले होते. तो त्यांच्या बरोबर सेठे व हिंडेकिरे. त्याची आई त्याला म्हणे—“अरे बेव्या! जाहे ते आपल्यालाच पुरत नाही आणि हे दोन प्राणी कशांना पाळले आहेस?” परंतु उत्पल तिकडे दुर्लक्ष करी. ते दोघे सोपती पशुप्राणींचेच होणे, एव ते त्याला व त्याच्या आईला पुष्कळ मदत करीत.

उत्पल आपल्या या सोबत्यांबरोबर बोले. उत्पल त्याला उचकळत खांद्यावर ठेवून घरी त्यांना ते फळत असे की नाही, त्याची निघाला.

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

28 / 80

त्याला कितीतरी नव्हती. त्याच्या इंदितावर त्याचे सोबती सर्व कामे करीत, एवढे मात्र खरे. एकदा उत्पल दूर जंगलांत गेला. तेथे एक खेडेगाव होते. गावकऱ्यांनी राव जंगल कापून लागवड केली होती. परंतु एक उंच-वळ्याची जागा होती. तेथील गवताला त्यांनी हात लावला नव्हता. ते पाहून उत्पलने त्यांना त्याचे कारण विचारले.

एक गांवकरी म्हणाला—“या उंच गवतांत एक नाग सांप शिरून बसला आहे. गवत कापून त्याला उचक्यावर आणले तर तो आम्हांला नावेळ.”

उत्पलला कोणत्याही श्वापटाची भीति नव्हती. कारण रानांत त्याला रोज अनेक श्वापदे व जिवणू दिसत. त्याच्या मनांत त्या सर्वांपिथी एक तऱ्हेचे भेग सतत पसत असे. त्याला कधी भीति आटली नाही की त्यांच्यावर राग आला नाही. म्हणून तो त्या उंचवळ्यावरच्या डाट गवताजवळ गेला व म्हणाला—“नागसांपा! बाहेर ये! मी तुला आपल्या घरी घेऊन जाईन.” त्या-बरोबर एक सांप खरोखरच बाहेर आला.

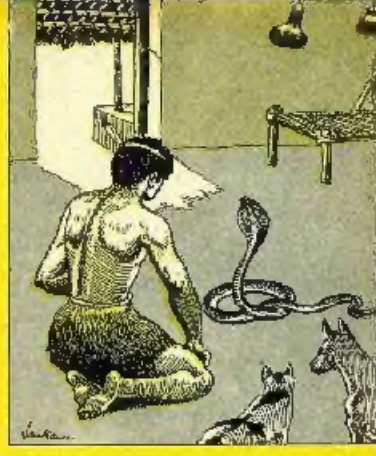
उत्पल त्याला उचकळत खांद्यावर ठेवून घरी त्यांना ते फळत असे की नाही, त्याची निघाला.

त्याची आई त्याला एक सांप गळ्यांत बांधून आलेला पाहून म्हणाली—“अरे खुब्या! एक कुत्रे व एक मांजर आणून ठेवले आहेस ते नाही पुरेसे का? आपली हा एक सांप कशांना?”

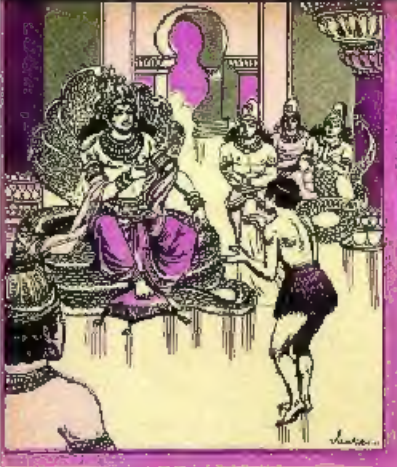
“आई! किती छान आहे ग सांप! मला तो फार आवडला.” उत्पल म्हणाला.

काही दिवसांनी उत्पलच्या लक्षांत एक गोष्ट आली. सांप निर्जीव अर्धेमेःभासारखा पडून राहू लागला. म्हणून तो कुठ्या-मांजराच्या उदरेवून बोळे मसा सांपाला म्हणाला—“कायरे झाले तुला? असा मळल कां विसतोस काही दिवसांसाठी?” परंतु त्याला मनुष्यांच्या भाषेत सांपाने उत्तर दिले, ते ऐकून आश्चर्य बाटले.

सांप म्हणाला—“मी नागवंशाच्या राजाना मुलगा—युवराज आहे. माझ्या बडिलांच्या डोक्यावर एक मणी आहे म्हणून सर्व त्याला नागराज म्हणतात व मानतात. तो मणी ज्याच्याजवळ असतो त्याला त्याच्या मनांत येईल ती वस्तु कोणते मिळते. खरोखर धीर होईना, म्हणून मी गवतांत पडून पाहिले तर तो एक चित्तामणि आहे. होतो. तू आलास व मला मिळाने घरी मी एकदा आपल्या तरुन विजयवंशी ठेवून घेतलेस. बाबूळ मी तुला फार

बरोबर उचक्या हवेत मैदानांत खेळत होतो. त्यावेळी गरुडाने धाटून धडप मारली. माझे इतर मित्र निसटून पळून गेले. मी मात्र गरुडाच्या पंजात सांपडलो. गरुड उडत वा बाजूला आला. गरुडाने आपल्या-कडे लक्ष नाही व दुसरे कोणते तरी सावज पकडण्यासाठी त्याने पंजा सैल केला असल्याचे ओळखून मी आपली सुटका ज्याच्याजवळ असतो त्याला त्याच्या मनांत येईल ती वस्तु कोणते मिळते. खरोखर धीर होईना, म्हणून मी गवतांत पडून पाहिले तर तो एक चित्तामणि आहे. होतो. तू आलास व मला मिळाने घरी मी एकदा आपल्या तरुन विजयवंशी ठेवून घेतलेस. बाबूळ मी तुला फार

आमारी आहे. परंतु बदिलाबा मेढ्याची फार इच्छा आहे मला.”

“तू इतके दिवस का नाही बोललास? बरे तर मी तुला तुझ्या घरी पोचता करतो.” असे सांगून उत्पलने त्या नागधुराजाला उचलून घेतले. सांपाने त्याला उघरेकडे चढायला सांगितले.

उत्पल अनेक दिवस चालत राहिल. पुढे वाट जास्त जास्त भक्कर होत गेल्याचे दिसले. घाटेत त्याला काही खावला मिळाले नाही. गांधीलगाळा चांबत होत्या. इतर आपदे व भयंकर जिराणू खावला

चांबत होते. परंतु त्या सर्वांची उत्पलने पर्वा केली नाही व नागराजाच्या राज्यांत येऊन पोचला. तेथे मोठमोठे भयंकर सांप दिसले. परंतु एकाहि सांपाने त्याच्याकडे बघूनदेखील पाहिले नाही. कारण त्याच्या गळ्यांतल्या सांप आपल्या मागेत त्यांना काहीतरी सांगत होता.

एका मोठ्या मैदानाच्या मध्यभागी नागराजाचा सुंदर राजवाडा होता. सूर्यप्रकाशात तो छान चकाकत होता. उत्पलने आत प्रवेश करून नागराजाला नमस्कार केला तेव्हा त्याला नागराजाच्या डोक्यावर एक मणी दिसली. त्याचे तेज पाहून उत्पलला तोच चिंतामणि असावा या गोष्टीची खात्री पटली.

सुवराज घुस्वरूप परत आलेला पाहून नागराजाला अपार आनंद झाला. त्याने काय वाटेकडे ते भागून घ्यायला उत्पलजवळ विनंति केली.

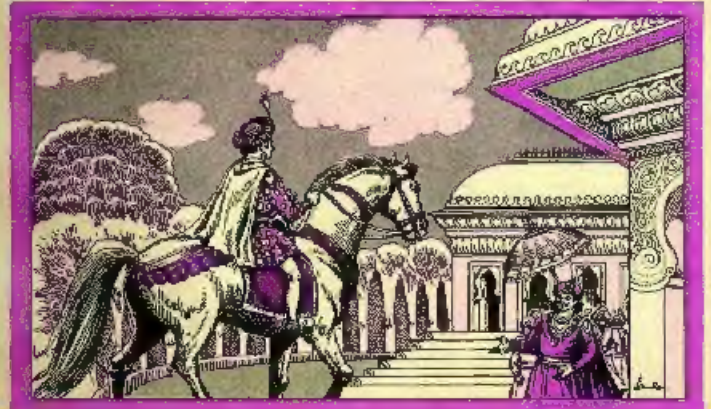
उत्पलने निस्संकोच चिंतामणि देण्यास विनंति केली. तशी त्याला कोणत्याही धस्तूची उणीव भासत नव्हती. कारण जे मागू ते मिळेल या हेतूने त्याने मुळीच तो मणि मागितला नव्हता.

नागराजाला इतका आनंद झाला होता वस्तूची गरज भासली ती वस्तू त्याला की त्याने आपल्या शिपायराचा मणी काढून दिल्या. तेव्हा असतां म्हणाला—“हा मणी एक चिंतामणि आहे. ज्या गोष्टीचा विचार तुझ्या मनांत येईल ती वस्तू इच्छित्याबरोबर तुला मिळेल. कधी काळी तुला या मण्याचा उपयोग राहाला नाही तर माझ तू तो आणून मला परत घ्यावास.”

उत्पलने ते कबूल केले आणि मणी घेतला. आपण घरी जावे असे बरोबर त्याला ती मिळाली. तो ती नवीन वस्तू व अलंकार घातून एका घोड्यावर चढी जाऊन पोचला त्याला ज्या ज्या वस्तू

वस्तूची गरज भासली ती वस्तू त्याला इच्छित्याबरोबर मिळाली. आता त्याला कोणत्याही गोष्टीची उणीव म्हणून राहाली नाही.

उत्पलला हळूहळू जंगलांत झोपडीत राहाण्याचा बीट आला. आपण कोणत्या तरी नगरात राज्याच्यात राहिले असे त्याच्या मनांत आल्याबरोबर त्याच्या मनांत उत्तमोत्तम वस्त्राभूषणांची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याबरोबर त्याला ती मिळाली. तो ती नवीन वस्तू व अलंकार घातून एका घोड्यावर चढी जाऊन पोचला त्याला ज्या ज्या वस्तू

तो सरळ आपल्या देशाच्या राजाच्या राजवाड्यांत गेला त्यांचा तो वाट पाहून राजाचा वाटलें की कोणीतरी राजकुमार येव असावा म्हणून राजा याच्या स्वागत सट्टीं पुढें सामोरा आले; परंतु त्याची वागणें व बोळणें पाहून संज्याला व राज-कन्येला तो एक असभ्य रानटी मनुष्य असावा असें वाटलें.

उत्पल काहीं दिवस राजाचा भतिषि म्हणून राहिला. एक दिवस तो राजाचा म्हणाला “राजकन्येशीं विवाह कारण्याच्या हेतूनें मी आहां आहे.”

तें ऐकून राजा चकित झाला. त्याका तसें विचारणें विचित्र वाटलें, परंतु जो पाहुणा म्हणून राहिला त्याला घराबाहेर काढणें असभ्यगणाचें होईल वसा विचार पळून तो कांहींच बोलला नाहीं.

परंतु नंतर उत्पलला प्रकार देण्याऐवजीं अवश्य असें काम सांगून परतविण्याच्या विचाराने तो म्हणाला “येथून पूर्वीला एक तोंघर आहे. तो अर्धा नमिनींत पुरून त्यावर एक राजवाडा बांध व तीस एकर जमीन नांगरून पीक तयार झालें म्हणजे माझ्याकडे ये. मी तुझ्याशीं राजकन्येचे लग्न करून देईन.”

राजाच्या मनांतला खरा हेतू माहीत नव्हता, म्हणून उत्पल म्हणाला “ठीक, मी तें सर्व करितों.” राजाच्या दरबारांनीं त्याला मूर्खीत काढलें.

परंतु दुसऱ्या दिवशीं उत्पल दरबारात येऊन म्हणाला—“महाराज ! आपण सांगितलेली अट मी पुरी केली आहे. आतां आपण वचन दिल्याप्रमाणें राजकन्येशीं माझा विवाह करून द्यावा.”

राजा व त्याचे दरबारी सर्वांना तें ऐकून आश्चर्याचा धक्काच बसला. सात्री करून

वेण्यासाठीं सर्व त्याबाजूला गेले तेव्हा सरोवरच डोंगर अर्धा अधिक नमिनीत झतलेला दिसला व एका मोठ्या शेतांत पीक कांपणीला तयार असल्याचें दिसलें.

नवन दिल्याप्रमाणें राजाचा राजकन्येशीं उत्पलचा विवाह करून आवा कामका राजकुमारीला पण लग्नाला वजुली घानी लायली. दोघांचें सुसुहृतीच लग्न झालें. परंतु उत्पलनें ज्या सुखाची कथयना करून राजकन्येशीं लग्न केलें होतें तें खल त्याला मिळालें नाहीं. कारण राजकुमारी पदोपदीं त्याचा अपमान करी. एकादां ती त्याला म्हणाली “येऊन जाऊन तूं रानटी. विधेचा गंध नाही तुला !”

“तें सर्व काम करायचें आहे तुला व तुला काय हवें तें सांग ” उत्पल म्हणाला.

“तूं म्हणतोस तें तुला करता येईल हे कसें काय कळावयाचें ?” राजकन्येनें विचारलें.

तिची मात्री पटावी म्हणून उत्पलनें तिच्या तो चिंतामणि दाखविला व त्याचा सहिमा वर्णन करून सांगितला. त्यावर तिनें उत्पलवर तिचें फार प्रेम आहे असें बघून दृष्टीविलें. त्यादिवशीं रात्री तिनें स्वतः

सैंपाक केला व एक पैय तयार करून त्यांत मूळ टाकली. तें प्याल्याबरोबर उत्पल वेशुद्ध होऊन पडला. राजकुमारीनें त्याच्या जवळचा तो चिंतामणि काढून घेतला आणि, या पतीच्या हातातून आपल्याला मुटका मिळावी व त्याला त्या चिंतामणीच्या प्रभावाने मिळालें आहे त्याला तो पारला व्हावा असे तिनें इच्छित्याबरोबर तसें झालें.

उत्पलला शुद्ध आली तेव्हां तो रानांत आपल्या शोंपडीत होता. त्या शोंपडीत फक्त कुत्रा व तें मांजर होतें. त्याची आई कांहीं दिवसांपूर्वीच वारली होती. प्रथम आपण

आहो! कुठें ? होतो कुठें त्याला काहींच कळले नाही. पण काहींच वेळ विचार केल्यावर त्याला सर्व आठवले व राजकन्येने आपल्याला फंसवून तो मणी आपल्याजवळून काढून घेतल्याने कळले. ते सर्व दुःख तो कोपाजबळ संगणार ! कुत्रा व मांजरच होतं ती गोष्ट ऐक्याला. त्याने त्यांनाच ती गोष्ट सांगितली.

त्या दिवशी रात्री कुत्रा व मांजर दोघं राजवाड्याकडे गेली. राजवाड्याच्या चारी बाजूला उंच तट होता व सदाच्या चारी बाजूला खंदक. खंदकावर एक पूल होता. पुढावर पाहारा होता. म्हणून दोघं

भागच्या बाजूला गेली. कुत्र्याने मांजराच्या पाठीवर बसवून घेतले व खंदकातल्या पाण्यांत पोहून पळीकडे गेला. तेथे तटावर चढून जायला उंचवट्या होता दोघं आत गेली व राजवाड्यांत शिरली.

मांजर सर्व खोल्या पह्याद राजकन्या झोपली होती त्या खोलीत शिरली. तिच्या हातांत ती मणि होता. मांजराने एक उंदीर पकडून राजकन्येच्या अंगावर सोडला. राजकुमारी घाबरून उठली. तेव्हा तिच्या हातातून मणि खाली पडल्या. ती उचलून घेऊन मांजर धूम पळाले व आल्या वाटेने दोघं उत्पल झोपला होता तेथे येऊन पोचली. मणी मिळताच उत्पलने दोघांना प्रेमाने कुरवाळले व म्हणाला—“जगत माझे सखा व मी मृन्हीच दोघं !”

दुसऱ्या दिवशी त्याने राजाकडे जाऊन राजकन्येने त्याला कसे फंसविले हे सांगितले. राजा म्हणाला “ती तुझी पत्नी आहे. तिला काढेल ती शिवा देण्यास तुला अधिकार आहे.”

उत्पल म्हणाला—“तिच्या इच्छेविरुद्ध तिच्याशी मर्हे कम झाले. ते खरोखरी कमच नव्हे. ती स्वतःच आहे. तिच्या इच्छे-

प्रमाणे तिचे दुसरे कम करून घावे.” असे सांगून उत्पल निघून गेला.

नंतर तो नागराजाकडे आला व तो मणी त्याला पसत देऊन म्हणाला—“मला वा मण्याची वापुढे गरज नाही. हा ठेवून घ्यावा.” नागराजाने उत्पलला सर्व कारण विचारून घेतले व आम्ह करून आपल्या दरबारी ठेवून घेतले.

येताळ येथपर गीठ सांगून म्हणाला—“राजा ! मला हे कळले नाही की उत्पलला चिंतामणि मिळाला असता सर्व सुखे उपभोग्याचा विचार त्याने का सोडला ! त्याने तो मणी परत का केला ? माघे उतर माहीत असून तुं जिणे नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

विक्रमाक म्हणाला—“तो मणि मिळाल्या-नंतर उत्पलच्या सर्व इच्छा पुण्या झाल्या असल्या तरी त्याला सुख कोठे मिळाले ! इच्छा घावल्या म्हणून तो आपल्या आईला आणि आपल्या कुम्याला व मांजराला सोदून निघून गेला. त्याला वैभव मिळाले पण तो सम्य होऊ शकला नाही. राजकन्येची त्याचा विवाह पण झाला, पण राजकन्येचे प्रेम संपादन करण्यास त्या मण्याचा काही उपयोग झाला नाही. म्हणून त्याला तो मणी विलपयोगी वाटला व त्याने नागराजाकडे बचतदिव्याप्रमाणे तो परत केला.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मोन भंग होताना येताळ प्रेतक्षेत्रावर अदृश्य झाला व झाडाच्या फांदीला जाऊन शेवकटू लागला.”

कल्पित

यमराजाला मरण

फार प्राचीन काळी देवांनीं अपत्ये मनुष्य उत्तरग्रुप प्रदेशांत रहात असत. त्यामुळे त्यांना देवांच्याकडे आर्पेयेनें मोर्गे ज्ञात असें त्या प्रदेशांत सूर्यप्रकाश अहोरात्र असे म्हणून वेळेचे माप दिवस, महिने किंवा वर्ष कांहींच नव्हते. सर्वांत प्रथम मानव कुठेव म्हणजे यम व यमी. यम हा सूर्याचा मुलगा. कांहीं दिवसांनीं यमाला मरण आले. तो पहिलाच मृत्यु असल्यामुळे मरण म्हणजे काय हे कोणाच्याकडे माहीत नव्हते. तेव्हां देव येऊन म्हणाले “मनुष्य जार्तिनें असत पान व केले असल्यामुळे त्यांना यमाप्रमाणेच इहलोक सोडून जवें लागेल. त्यालाच मरण हे नांव आहे.”

मानव जार्तीत मरण आलेला सर्वांत प्रथम यम होता. म्हणून ब्रह्म इंद्रादिक देवांनीं

त्याच्या विशेष आदर केला. त्याला त्यांनीं एक दिव्यगुरूक व पितृलोकाच्या अधिपति म्हणून नेमला.

इकडे त्याची पत्नी यमी पतिविरहाने रडत होती. परंतु दिवस रात्र होत नसल्या मुळे किती काळ लोटला हे कळायला मारीच नव्हता. यम गेल्यानंतर काय काय घडले तिकडे तिचे लक्षच नव्हतें. तिला पतीचा विसर झुळीच पडला नाही.

“मनुष्य एक मर्त्य प्राणी आहे. भेलेला मनुष्य पुन्हा जिवंत होत नाही, हे वेदाधिकांनीं सांगितले होते. म्हणून यमाला विसर असें.” सर्वांनीं तिला सांगितले.

पण यमी म्हणें,—“हे सर्व झुष्टी काय सांगता! त्यांना जाऊन कितिला काळ लोटला आहे!” यमीप्रमाणेच इतर मनुष्यांचा

मृत्यु झाल्यामुळे त्यांच्या राबका व मुले सूर्याला बोलावून थापण्यासाठीं उभेला पण रडूं लागली. त्यांनादेखील काळाची पाठविले. उभा येतांच तिच्या पाठोपाठ नसल्यामुळे आपल्या मृत आसेहांचा विसर सूर्यादय झाला व रात्र संपली. तेव्हां पासून विवस व रात्र आळी पाडीनें

हे सर्व पाहून देवांनीं काळाचें माप करून देण्याचें ठरविलें. कारण त्या शिवाय जमलें. परंतु रात्रीच्या वेळीं राक्षस येत मानव जार्तीतलें दुःख कमी होणार नाही, असें त्यांना वाटलें. म्हणून त्यांनीं सूर्याला दूर पाठवून दिलें. लगेच रात्र पडली व इहलोकांत सर्वत्र अंधकार पसरला.

रात्र झाल्यामुळे लोक झोपले. झोप

लागल्यावर त्यांचे दुःख ओसरलें. परंतु रात्र किती मोठी ठेवावी हे ठरविणें आवश्यक झालें. कारण रात्रीच्यावेळीं राक्षस येत व गाई व धान्य लुटून घेऊन नेत

म्हणून देवांनीं रात्र व दिवस यांचा पत्नीला भेटावला येतो. म्हणें तीच यम अवधी ठरवून काळाची विभागणी केली. द्वितीया झाली.

फरोपकारी गोपाळ

एकदा गोपाळ आपल्या सासुरवाडी गेल. तेथे त्याची थोडी जमीन होती. जमिनीचे उत्पन्न खुदारे वीनसे रुपये येई. ते शेतकऱ्याकडून घेऊन तो आपल्या गावी निघाला. बाटेत हडयाला हालवून सोडणारी एक गोष्ट घडली.

त्याला एक गाडी येत असलेली दिसली. गाडीत तांदुळाची पोती भरलेली होती. एकटा बैल इतकी पोती कशी ओढू शकला याचे गोपाळाला देखील आश्चर्य वाटले.

त्या निजंस्थानी गोपाळला येत असलेला पाहून गाडीवाला त्याला म्हणाला—“मी जरा पाणी पिऊन येतो त्या काळज्यावरून, तुम्ही गाडीवर रुख ठेवता का जरा?”

“नरे जाऊन ये!” गोपाळ म्हणाला आणि गाडीजवळ उभा राहिला.

थोळावेळाने गाडीवाला पाणी पिऊन आला. म्हणाला “कार उपकार झाले माझ्यावर आरले। या कलियुगात आहे कोण निवारणारा? मी नार आणे देऊन दोघांना गाडी रुफलायला सांगितले ते घेऊन आले वकलत गाडी व येथेच मध्ये बाटेवर सोडून निघून गेले. आता तुम्हीच सांगा, मी एकटा काय करू?” असे सांगून त्याने बैलाला एक चावूक मारला.

एकटा बैल, इतके ओझे काय ओढणार? म्हणून गाडीवाला बैलाला वडवू लागला गोपाळाने गाडीवाल्याच्या हातातला चावूक ओढून केला व म्हणाला—“अरे, हा तरी नाराच विसतोस की रे। स्वतः पाणी पिऊन तावा उबाना होऊन आला आहेस म्हणजे बैलाला पण पाणी मिळाले असे वाटले होय

तुला. त्याला देखील एक तहान आहेच की नाही?” तो बैलाला सोडून काळज्याकडे घेऊन बाकं लागला.

गाडीवाल्याला काज वाटली. म्हणाला—“माफ करा चुकलो तुम्ही कशाचा प्रवदी तसदी घेता? मी घेऊन येतो पाणी पानून.” असे सांगून बैलाने दोरी स्वतःच्या हातात घेऊन बाकं लागला.

“तहानेबरोबर बिचाऱ्याला भूक पण लागली असेल। थोडा बैल चरायला पण सोड. तू येईपर्यंत मी पाक्षतो गाडी!” गोपाळ म्हणाला.

काही वेळाने गाडीवाला बैलाला घेऊन परत आला. त्याला गाडीला जुंपून पुन्हा हाकू लागला. पण बैल जागचा हालेच ना.

ते पाहून गोपाळ म्हणाला—“तुम्ही इतकी पोती भरली आहेत! अहो दोन बैलाच्या गाडीत तरी कोणी इतकी पोती भरतो का? तो एकटा जीव कधी ओढणार गाडी? अर्धी चोवीं उतरवून ठेवा. पहली खेप पोचली करून मग घेऊन जा दुसऱ्या खेपेत. मी राहानो येथे राखण करायला.”

“तरोल्ल देवासारखे पावलांत नचा. परंतु इतकी चोती एका खेपेत

पोचती करण्याचे ठरले आहे.” गाडीवाला म्हणाला.

गोपाळचे विचारले—“ऐकू तर दे की काय ठरले होते ते.”

गाडीवाल्याचे नांव विट्ठा होतं. तो गाडीत सामान पोचते करून पैसे मिळवी. तोच त्याचा धंदा होता. बैल विकून काही सामान विकत व्यर्थ व ते गाडीत बाळत स्वतः ही मोठ्ठन घेऊन जावी अशा विचार त्याच्या मनात आला. जवळच्या गांवचे भिक्षुशेठ यांनी बैलाची किंमत विचारली, तेव्हा विट्ठाने ही शंभर रुपये सांगितली.

त्यावर भिकूरोट न्याळा म्हणाला-“या मरतुकच्या बैलाचा शंभर रुपये घ्यायला मी काही वेळा आहे काय? आताचे एक पोते तरी ओढून न्यायला मीच आहे का दुष्ट्या बैलाच्या अंगात?”

“हा बैल जितके नजन ओढू शकेल तेवढे दुसरा एकच बैल काय, दोनदोन बैलदेखील ओढू शकणार नाहीत. हा नाही ओढू शकला तर मी फुकट बैल देईन” चिन्हा म्हणाला होना.

“असे होय! तर मग मी एक म्हणाले, आतां नाही आमच्याने दफळवत, सामानाची यादी करून देतो. तेवढे आणि निघून गेले. अजून एक बैल बायचे

सामान गाडीत भरून एका खावकाराकडे पोचते करायचे आहे. तेवढे करून दाखविलेस तर मी शंभर रुपये देतो तुला.” भिकूरोट म्हणाला

चिन्हाने मूर्खपणाने ते कबूल केले होते. म्हणून गोपाळला म्हणाला “माजीप्रमाणे सामान गाडीत भरले पण गाडी जागची हाले ना. म्हणून दोघां मजुरांना गाडी दफलायला ठरवून घेतले. एक बैल कधी-कधी गाडी आली. त्यानंतर ते मजूर म्हणाले, आतां नाही आमच्याने दफळवत, आणि निघून गेले. अजून एक बैल बायचे

आहे. सामान पोचते नाही केले तर गाडीचे भाडे मारलं जाईल आणि वर पैल फुकटांत घावा लागेल.”

ते सर्व ऐकून गोपाळला चिन्हाच्या छुळेपणाची कीव आली. “अरे तू काही कडूळ केलेस म्हणून बैलाचा असा जीव वेणार का? वेऊन जाऊन तुला बैलाची किंमत शंभर रुपयेच पाहिजे आहे. मी देतो शंभर रुपये. सहा दे बैल”

चिन्हा नवित मुद्देने गोपाळकडे पाहू लागला. गोपाळने शंभर रुपये काढून दिले व ते चिन्हाने घेतले पण. गोपाळने बैलाचा चरायला मोकळा सोडला

“मी जाऊन दोन रेंवोची गाडी पाठवून देतो. तू त्या गाडीत सामान पोचते कर. सांग, पाटेत तू बैल चिडून टाकलास म्हणून?” गोपाळ म्हणाला.

“ते वरोवर! पण तुमचे हे उपकार मी कधी विसरणार नाही. ती पहा एक गाडी रिकामी येते आहे. मी पोचते करतो सर्व सामान.” चिन्हा म्हणाला

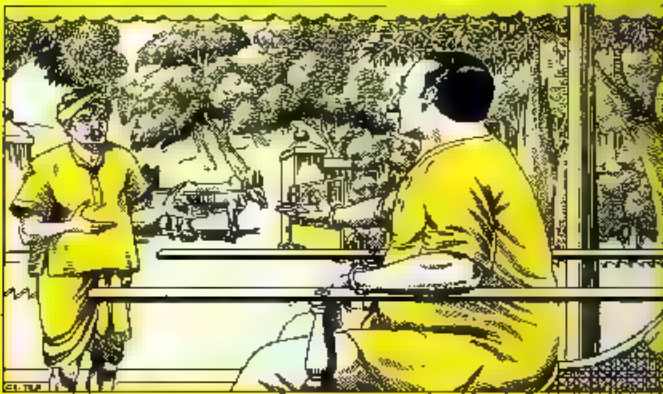
गोपाळ निघून गेल्यावर चिन्हाने ती गाडी थांबवून सर्व सामान आपल्या गाडीतून काढून त्या गाडीत भरले व त्या

गाडी यरोवर स्वतःची रिकामी गाडी ओढून वेऊन भिकूरोटच्या घरी गेला.

“कायरे सामान पोचते झाले. पण बैल कोठे आहे?” भिकूरोटने विचारले.

“मी तुमचे सामान वेऊन अर्धी वाट पासून आलो असेन कीं वाटेत एक गृहस्थ भेटला व त्याने बैल कोपाळा म्हणून निघाले इतके सामान ओढून सहजा नेणारा बैल पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. मी शंभर रुपयाचा बैल घ्यायला कबूल झालो आहे, हे त्याला सांगितले, तेव्हा तो पर वीस रुपये घ्यायला तयार झाला व बैल वेऊन गेला.

तुमचे सामान पोचविण्याची जबाबदारी मी घेतली होती ना? म्हणून त्यांनी आपली गाडी वेऊन जायला सांगितलें व निघून गेले." बिट्यानं शिवटमीठ लावून बैलाच्या विक्रीचें वर्णन केलें.

मिक्झोटला आश्चर्य वाटलें व त्यानं कोणी बैल विकत घेतला म्हणून नवकधी केली. बिट्या म्हणाला "मला नाही माहीत त्या गृहस्थाचें नांव. कोणी असो, बैलाची जात त्याला कळते," असं सांगून व मिक्झोटचा तिरप घेऊन बिट्या निघून गेला. मिक्झोटला तें खरें वाटलें व एक चांगला बैल हातना गेल्याबद्दल बर्दट पण वाटलें

आणखी काही दिवसांनीं संक्रांत आली. बैलाचें प्रदर्शन भरलें. तीन महिने गोपाळनं बैलांला खूप सायला वातलें होतें म्हणून बैल छान मावला होता. इतर बैल त्याच्या

समोर काय टिकणार! त्या बैलालाच पारितोषिक मिळालें प्रदर्शन पहायला बिट्या व मिक्झोटपण आले होते

बिट्यानं मिक्झोटची गोपाळशी ओळख करून दिली व म्हणाला—"पाहिळात माझा बाडा! यांनीच विकत घेतला होता तो बैल!"

मिक्झोट गोपाळला म्हणाला—"मी देणार होतो हा बैल. पण तुम्ही घेतलांत. चूक माझीच होती म्हणा. कारण मी बैलाची परीक्षा घ्यायचें ठरविलें होतें तुम्हाला हा बैल विकायचा असेल तर मी घ्यायला तयार आहें"

"पाहिजे तर या घेऊन. माझी ना माही!" गोपाळ म्हणाला

मिक्झोटनं दांडडी रुपये दिले व बैल घेऊन गेला.

समुद्रराणीचे गुलाम

पश्चिमेकडील समुद्राच्या काठी एक राजा राज्य करीत असे. त्याला समुद्रावर सफरी करण्याची फार हीस. त्याच्याकड एक जहाज होतें त्या जहाजाला देशनी शिड होती. बंदराकड राहण्यासाठी त्यानं एक राजवाडा बांधला होता. त्याचें जहाज बंदरांत नांगर ठाऊन कोणत्याहि सकाळी निघायला नेहमी तयार असे

एकदां तें जहाज समुद्राच्या मधोमध एकाएकी थांबलें. बारा अनुकूल दिशेला होता. राजाचें बांकून पाण्यांत पाहिलें व ओगडून म्हणाला "माझे जहाज कोणी अडविलें असेल नम्रपणें मी विनंति करतो कीं क्षुपाकरून माझे जहाज सोडावें. मी मुखरूप पोंचस्वादर जहाज अडविणारा मागेर तें देईन"

त्याचें उत्तर समुद्रातून बायकी आवाजात आलें "आतां तूं जें बचत दिलें आहेस तें निसरूं नकोस. पोंचतांच तुला जो कोणी प्रथम किनाऱ्यावर दिसेल तो तूं बला दिला पाहिजेस. कबूल केलेंस तरच तुला समुद्रा-बाहेर जाऊं देईन.

"ठीक! मी बचत देतो." राजानें तें कबूल केलें. लगेच जहाज हाललें. तो आवाज समुद्राच्या राणीचा आवाज असला असें राजाला वाटलें. तिच्या विषयीं राजानें पूर्वी अनेक गोष्टी ऐकल्या होत्या.

दोन दिवसांनीं जहाज किनाऱ्याला लागलें. किनारा डुळून दिसत असतां किनाऱ्यावर राजाला जो सर्वांत प्रथम दिसला, तो त्याचा धाकट्या मुलगा होता. त्याच्या डबगाला एक यकाच बसला. त्यानें

आपले तोंड एका राजूने झाकून घेतलं. त्याच वेळी त्याला पाण्यात एक चवक तरंगत असलेलं दिसलं. राजाने दुसरीकडे पाहिलं तेव्हा त्याला एक डुकर दिसलं.

त्याने विचार केला की हें बंदक व डुकर मारून समुद्रात टाकले की राणीला दिलेलं वचन पाळण्यासारखं होईल. त्या प्रमाणे त्या दोन्ही माण्यांना बळी म्हणून त्याने समुद्रात टाकून दिलं आणि किनाऱ्यावर उतरून आपल्या बाळ्यात निघून गेला.

त्याच वेळी समुद्रातून एक मोठी लढत राजवाड्यापर्यंत आली व त्याबरोबर मेलेले

शत्रू व डुकर किनाऱ्याला लागले. ही काढ राजाच्या मुलाला ओढून नेणार होती. परंतु त्याच वेळी राजाने त्याला धरून वर ओढून घेतलं म्हणून तो वांचला.

परंतु तेव्हापासून राजाच्या मनाला एक धास्ती मात्र राहून गेली. आपला मुलगा मिळेपर्यंत राणीच्या मनाचें समाधान होणार नाही. त्या विषयी त्याने आपल्या राणीचा व मोठ्या मुलाना सल्ला घेतला. असें उरलें की मुलाचा समुद्रकाठीं कधी जाऊ दिलें नाही की झलें. तेव्हां पासून तो मुलगा राजवाड्याच्या तटाबाहेर कधी गेला नाही.

कितीक वर्षे लोटली राजकुमार शहाजाचा मोठा झाला त्याला अठरावें वर्षे लागलें. एकदां मिश्रमंडळींच्या आग्रहावरून तो समुद्रावर फिंगायला म्हणून गेला पुष्कळ वर्षे लोटली आहेत समुद्राची राणी ती गोंष्ट विसरून गेली असेल, असें त्याला वाटलं.

परंतु त्याने काठावरच्या बाळूत पाऊल टाकताच एक मोठी लाट आली. पाण्यातून वर एक माईचा हात विसला. त्याने राजकुमाराला पाण्यात ओढून नेलं. पाण्यात बुडाला तरी राजकुमार म्हाला मात्र नाही. आणि आश्चर्य म्हणजे त्याला एक मोठे

उद्यान दिसलं. तेथे त्याला कोणीतरी ओढून घेऊन गेला. त्या उद्यानाच्या मधोमध एक राजवाडा होता. तो बाळा समुद्राच्या राणीचा असला असं त्याला वाटलं. त्याला त्या बाळावरल्या एका बालनात नेण्यांत आलें. त्या बालनांत दागिन्यांनीं वक्रशः लढलेली एक कुरूप स्त्री उभी होती ती म्हणाली—

“मी कित्येक दिवसांपासून तुझी बघत पहात आहे. उद्यानासून तुला कामावर लावीन आज मुलंमुलींबरोबर तूं मीज कर. असें सांगून ती त्याला जाणवती एका सोलीत बसवून गेली. तेथें अनेक मुलंमुली खेळत होती व राण्या मारीत होती ती सर्व कोणत्या तरी राजबराण्यांतलीं होती. एका राजकन्येशीं त्याची बांगली ओळख झाली. ती दिसायला फारच सुंदर होती

“ही राणी फार वाईट आहे हिच्याकडे मी गेलीं सात वर्षे गुलाम म्हणून राहिले आहे मला हिच्या सर्व दुष्ट कारवाया नाहीत आहेत. तरी हिच्या हातातून विसडून पळून आणे सोपें नाही. परंतु जर आपण दोघांनीं मिळून मयल करून पाहिळा तर कदाचित् यश मिळेलहि” ती गुलाम राजकन्या म्हणाली.

तिच्या बरोबर मैत्रीने राहण्यांत राज कुमाराला काहीच हरकत नव्हती. ती तिच्या म्हणाला “तूं संगशील तें करण्यास मी तयार आहे.”

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं समजराणीने राजकुमाराला बोलाविलं व विचारलें “काय रे! तूं माझ्या वार्तापैकीं सर्वांत सुंदर दासीशीं सकल केलें जाईल, म्हणे! मी तुला तीन कामे देते. तीं तू केली नाहीस तर निळा भेटण्याची परवानगी सुद्धा तुला मिळणार नाही. लक्षात ठेव. परंतु तूं जर तीं कामे पुरी केलीस तर

तिच्याशी लग्न करून घेण्यासदेखील मी तुला परवानगी देईन. कामे पुरी झाली नाहीत तर माच जन्मभर तुला माझा गुलाम म्हणून रहावे लागेल." राणी म्हणाली.

नंतर ती त्याला बरोबर घेऊन सांगून एका मैदानात गेली. "या मैदानात न गवत उगवेल. आहो ते कापून पुन्हा ते सध्याकाळच्या आत जसेच्या तसे चिकटवून ठेव." असे सांगून राणी निघून गेली.

राजकुमार बिला वेळून गवत कापू होता. म्हणून तोच बराच वेळ गप्पा मारीत लागला. परंतु सध्याकाळच्या आत सर्व वसून होती. राणी येण्याची वेळ झाली गवत कापून काम पुरे करणे शक्य नाही, तेव्हा राजकुमारी उठून निघून गेली. राणीने

हे कलायका त्याला फारसा वेळ लागला नाही. नंतर ते पुन्हा चिकटवून ठेवण्याचा प्रयत्न उद्भवत नाही हो आपल्या नशिवाला दोष वेळ स्वस्थ विचार करीत एका जागी वसून रावता.

बोव्या वेळाने त्याची प्रेमिका त्या बाजूला आली तिने त्याला उदास मनाने बसून राहण्याचे कारण विचारले. राजकुमाराने सर्व गोष्टी सांगून दाखविले. राजकुमारीने त्याच्या हातातून बिला मागून घेतला. तो उलट करून गवतावर पाऊं लागली. त्याबरोबर गवत कापले जाऊन जमिनीवर पडले. नंतर ती बिला सरळ करून कापलेल्या गवतावर रगडू लागली. कापलेले गवत जसेच्या तसे पुन्हा चिकटू लागले. कापून चिकटवलेले गवत व न कापलेले गवत यात थोडा फरक दिसत होता. कोणत्या जागी जोडल्यानंतरदेखील साधा दिसत होता.

ते गुपित फलव्यावर राजकुमाराने तसेच गवत कापून चिकटवामला सुरवात केली.

सध्याकाळ व्हायला वजून पुष्काळ उशीर होता. म्हणून तोच बराच वेळ गप्पा मारीत वसून होती.

राणी येण्याची वेळ झाली गवत कापून काम पुरे करणे शक्य नाही, तेव्हा राजकुमारी उठून निघून गेली. राणीने

येवून सर्व गवत पाहिले व म्हणाली—"हे सर्व काप तुंच केलेसे दिसत नाही."

दुसऱ्या दिवशी राणीने राजकुमाराला दुसऱ्याच काम दिले. तबल्यांत शेंभरावर धोडे होते कधी कोणी तबेला झाडला नव्हता की साफ केला नव्हता. सध्याकाळपर्यंत तबेला साफ करण्याचे काम राणीने राजकुमाराला सांगितले.

राजकुमार केसुणी घेऊन तबेल्यात गेला, तेथे पहिलेही लोड व कचरा यांचा ढोंग पाहिला. तो पाहूनच त्याचा सर्व असाह थंड पडला. पुन्हा राजकुमारी त्याच्याबरोबर आली. तिला तो उदास होण्याचे कारण समजले. तिने तबेल्याच्या भिंतीला लोकात असलेली एक सोन्याची कडी घेतली व एका म्हात्याच्या घोब्यासमोर फिरविली व म्हणाली "सर्व तबेला झाडून स्वच्छ करा." लगेच तो घोडा आपल्या खुलाशी आकाशात धूळ उडवू लागला. राजकुमार व राजकुमारी दोघ बाजूला जाऊन उभी राहिली.

काही वेळाने दोघ धरत आली तांपर्यंत सर्व तबेला स्वच्छ झालेला होता. गवताची एक कडीदेखील नव्हती. राजकुमारीने एक

पहिले घेऊन ते जमिनीला लावलेमात्र, सर्व जमीन धुवून पुरतून स्वच्छ झाली व स्फटिकासारखी चकचकीत दिसू लागली.

सध्याकाळी राणी येऊन म्हणाली—"हे सर्व काम स्वतः तुं केलेसे दिसत नाही."

तिसऱ्या दिवशी सकाळी राणीने राजकुमाराला तिसरे काम दिले. दुकरे कोडण्याची जागा होती ती. एक हजार दुकरे होती त्या जागी कधी कोणी ती जागा स्वच्छ केली नव्हती. सध्याकाळच्या आत ती जागा स्वच्छ करावयाचे काम त्याला देण्यात आले होते.

राजकन्येच्या मदतीशिवाय हे काम सारखा स्वच्छ झाला होता. धाण मुळीच धोवू नव्हती असा विचार करून तो तिची वाट पहात बसून राहाला. ती आल्याबरोबर दुकर पळून गेली. संध्याकाळ होईपर्यंत त्याने तिला, जे काम त्याला दिले होते ते सांगून कसे करावयाचे हे विचारले. राजकन्या निपून गेली. थोड्या वेळाने तिने दुकरखान्यांतल्या कोपऱ्यांतली धूक काढी घेतली व तेथे एक दुकर होते त्याला तू स्वतः केलेले दिसत नाही. तरी प्रण त्या काठीने मारले व म्हणाली—“दुकरा! मी वचन दिल्याप्रमाणे तुला त्या मुलाम तू माझे पचवे भाग करून दिलेस तर तुला पळून जायला मी मक्त करीन.” दुकर उडून उभे राहू लागलेले पाहून दोघे दूर पळून गेली. कारण, एक तर तशीच तेथे धाण होती. नंतर ते दुकर ती जागा स्वच्छ करू लागल्यावर किती धाण उडते कोणास धाऊक?

थोड्या वेळाने दोघे तेथे आले तोंपसत तो दुकरखान्या राणीच्या जेवणाच्या खोली-

राजकुमाराला आनंद झाला. त्याला वाटले, समुद्रराणी वाढली होती तितकी वाईट नसावी. समुद्रराणी वनराणीकडे कसे जावयाचे हे सांगून निवून गेली.

(मुदील अंकी संपूर्ण)

हसलेले धान्य

एका गावी हयमीव नांवाचा एक गुरूस्थ पाहिले. त्यांनी पण नवीत उडी मारून रहात असे. एक तर तो गरीब होता हयमीवला बाहेर काढले. त्याने आपली आणि त्यांत तो नेहमी आजारी असे. उदर

निर्वाह करणे त्याला यशस्वी वाटू नव्हते. आपल्या बायका-मुलांचे हाल त्याला पहा-वेना. म्हणून तो कोणाला कांही सांगि-तल्याशिवाय घर सोडून निघून गेला. कांही मिळकत झाली तरच घरी परत जायचे त्याने आपल्या मनाशी ठरवून घेतले होते.

गरीब काडी पहेल्यानाला कोण काम देणार? हयमीवला कोठेही कांही काम मिळाले नाही त्याला जिवाचा वीट आला. असेपर्यंत तू पौष्टिक पदार्थ खाऊन घे व रानांत दूर एका नदीत उडी मारून जीव देण्याचे ठरवून त्याने उडी मारली.

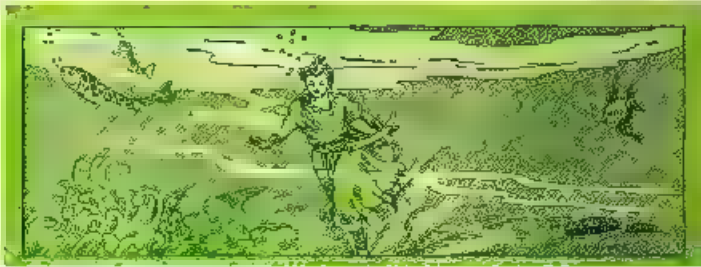
हयमीव तो संवोपदेष्टा बेऊन आनंदाने जवळच एक कशी स्नान करीत होते वरी आला. मुनींनी त्याला शिकवलेल्या त्यांनी त्याला नदीत उडी मारीत असता मंत्राचा जप करून आपल्या बायका-पोरांना

पाहिले. त्यांनी पण नवीत उडी मारून हयमीवला बाहेर काढले. त्याने आपली करून कशा त्यांना सांगितली.

कशी त्याला म्हणाले “मी तुला एक मंत्र शिकवितो. त्याच्या भवतीने तुला तीन चिबळ वाटेल तितके खाव मिळेल. त्यानंतर तुला तो मंत्र उपवांगी पडणार नाही. तो मंत्र दुसऱ्या कोणाला शिकवून दिलास तर त्याचा उपयोग त्याला होईल.

पण जर मंत्र देण्य लायक तुला कोणी भेटला नाही तर तू मंत्र तसाच सोडून दे. मंत्रशक्ति असेपर्यंत तू पौष्टिक पदार्थ खाऊन घे व मंत्राचे सुधारल्यावर कामधंदा करू लाग.”

हयमीव तो संवोपदेष्टा बेऊन आनंदाने जवळच एक कशी स्नान करीत होते वरी आला. मुनींनी त्याला शिकवलेल्या त्यांनी त्याला नदीत उडी मारीत असता मंत्राचा जप करून आपल्या बायका-पोरांना

आवश्यक ते तांदूळ, डाळ, गहू, मसूर, दूध, तूप वगैरे पदार्थ मागून घेतले

तीन दिवस सर्व कुटुंबाचा उदरनिर्वाह आनंदाने झाला. तिसऱ्या दिवशी हयग्रीबने तीन विचरणाकरिता आवश्यक सर्व पदार्थ पुन्हा मागून घेतले

त्यानंतर त्या मंत्राचा काही उपयोग होणार नाही असा विचार करून तो मंत्र कोणाला शिकवावा या दिवचनेत तो बसला असता एक भिकारी येऊन दहासमीर उभा राहिला आणि तेथेच बेमुदत होऊन पडला हयग्रीबला मनुष्य वैशुद्ध झाला म्हणजे काय

होते हे माहीत होते. कारण तो स्वतःदेखील अन्नाभावी वैशुद्ध झाला होता. म्हणून तो त्या गरीब भिकाऱ्याला आपल्या घरात उचलून घेऊन गेला. औषधपाणी केले व तो शुद्धीवर जाण्यावर त्याला स्वागत पावले घातले.

नंतर त्याने त्याला मंत्रशिकवून दिला व म्हणाला - "त्या मंत्राच्या स्हाय्याने तीन दिवस सुखाने खा पी व त्यानंतर तो तुला काणाला तरी देऊन मोकळा हो."

भिकाऱ्याने हयग्रीबकडून मंत्र शिकून घेतला, त्याने एक पोटी भरून तांदूळ मागून घेतले. पोटी भरून तांदूळ पाहून भिकाऱ्याच्या बायकोला अपरंपार आनंद झाला. भिकाऱ्याने पोटातले तांदूळ घेऊन त्याला हवे होते तेव्हा ठेवून घेतले व बाकी बाजारात विकून टाकले. जे तेथे मिळाले त्याचा उपयोग त्याने इतर कामाच्या बस्तू विकत घेण्यासाठी केला.

तो मंत्र आपली दोन दिवस त्याच्या कामाचा होता. त्याने त्या दोन दिवसांत त्या मंत्राचा उपयोग करून करून खावा या विषयी आपल्या पत्नीचा सल्ला घेतला. तीन दिवस त्याचा उपयोग करून घेऊन तो मंत्र

बायकोला शिकवून पावा असे ठरले. अन्नातूनने त्याच्या घरी तो मंत्र आणायची पांच दिवस राहू शकला. त्या पांच दिवसांत सर्व आवश्यकता पुन्हा करून घ्यायच्या होत्या.

दोघे भिकारी नवरावायको फार खोभी होती. गावकी त्यांना रोज कुकट भिक्षा पळायला तयार नवत. कधी कधी रागावून त्यांना हाकळून लावीत. या मंत्रवळाने त्यांनी आपल्या सर्व इच्छा पुण्या करून घेऊन गावकांच्याचा सूड घ्यायचे पण ठरविले. परंतु तो उद्देश्य पुरा होण्यास त्यांची शोपडी पुरेशी नव्हती. म्हणून भिकारी रातातल्या सुका जुन्या पडक्या ओसाड घरात वायको बरोबर राहाला व मंत्र म्हणून म्हणाला "आमच्या गावातले सर्व धान्य घेऊन वा घरात घेऊन ये."

त्याची बायको त्याच्याहून वस्ताव होती मग शिकून घेतल्यावर ती म्हणाली - "देशांत जितके धान्य आहे ते सर्व आमच्या या घरात आणून ठेव." त्यानंतर तिच्याजवळची मंत्रशक्ति पण नाहीशी झाली.

दोघा नवरावायकोला वास्तव होतं की आपण मारे जग जिकरले सर्व देश गरीब

श्रीमंत सर्व धान्य कोठे नाहीने झाले की सुताटकी झाली या काळजीत अन्नाच्या शोधार्थ तिघाले. काही लोकांनी बंदमुळे व फळं खाऊन आपला उदर निर्वाह चालविला. राजाने हे सर्व धान्य कसे व कोठे गेले याचा शोध लावण्यासाठी आपले हेर पाठविले

इतक्यांत एक जाग्याची गोष्ट घडली. प्रत्येक घरांतून उंदीर बाहेर पळून जाऊ लागले. कारण त्यांना खावला घरांत काही नव्हते. परंतु अजब कोठे आहे हे वासानेच त्यांना कळले व त्यामुळे

लक्षावधि खंदीर घुवाच दिशेक पळूं लागले. ते बळक्यावर राजानें आपल्या शिपायांना उंवराच्या पाटोपाट तपास काढवला पाठवून दिले.

खंदराचे धडेच्या धवे रानाच्या दिशेने पळत त्या जुन्या पडक्या बरांत शिंदे लागले. शिपायांनी रथा बराळ चारी बाजूनी गराडा घातला. काहीं शिपाई आत गेले. त्यांना हे पाहून आश्चर्य वाटलें की बरांत शेकडो तांदुळांची व गव्हाची पोती मरून ठेवलेली होती. कित्येक खोल्यांत तांदूळ जमिनीवर पसरलेले होते.

शिपायांना पाहून भिकारी व त्याची बायको पळून जाऊ लागली. परंतु शिपायांनी त्यांना कैद केले. त्यांनी त्यांना विचारले - "तुम्ही या रानात का राहता ? व तुमच्या-कडे इतके तांदूळ कोठून आले ?"

पण जोवें जाय उत्तर देणार ? म्हणून शिपायांनी त्यांना राजासमोर नेऊन उभे केले. म्हणाले "यांच्या जवळ सर्व अन्न जमा झालेलें आहे."

निकाऱ्याने राजाला सर्व वृष निषेदन करून माफी मागितली. म्हणाला "हा सर्व संश्रयताप आहे. मी गांवकऱ्यांवर खूड उगवण्याच्या हेतूने हे सर्व केले. हयग्रीवानें मंत्र दिला होता, मी त्याचा स्वतःसाठी उपयोग करून समाधान मानण्याऐवजी त्याचा दुस्प्रयोग केला.

राजानें हयग्रीवला बोलवून विचारलें तेव्हां त्यानें मंत्र सारा असल्याची गोष्ट सांगितली. नंतर राजानें रानांतून शाल्व भागवत गांवकऱ्यांना परत बोवून दिले.

भिकारी व त्याची बायको दोघांना कैदेची शिक्षा झाली.

पुरलेला ठेवा

एका गांवीं एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला तीन मुली होत्या. मुलगा एकदेसीड नव्हता. सर्व म्हणत की त्यानें एकदां वन पुरून ठेवले असावे. तो रोज गाडीत वसून आपल्या शेतात जाई.

तो नित्याप्रमाणें गाडीत वसून निघाला. गाडीत वसून आपल्या शेतात जाई. तो नित्याप्रमाणें गाडीत वसून निघाला.

तासाभ्यानें काळोस पट्टे लागलेला पाहून गाडीवाल्यानें विचारलें - "काका ! गाडी परत फिरवू का ?" पण गाडीतून उत्तर आलें नाहीं तेव्हां गाडीवाल्यानें मार्गे पळून पाहिलें. त्याचा मालक मरून पडला होता.

गाडी परीं परत गेली. तेवें मायकोनें व मुलींनीं धीमंताचे प्रेस पाहलें तेव्हां त्या टाढो फोडून रडूं लागल्या जमीनदारानें मार्गे जाय देवलें आहे हे त्यांच्या पैकीं कोणालाहि माहित नव्हतें. त्याहून दुखाची गोष्ट आपल्या फांलास संपाकवरांतून झोपण्याच्या

ही सरोजिनी परब

खोलीत येत असतां आणि पलंगवाचरून बिलानें खालीं ओहूब काढीत असतां पाहिलें नंतर ती एकामागून एक सर्व स्त्रोल्यातून गेला. बाई बाईनें सामानाची हलवाहलव करीत असतां त्यानलें बरेंच छुटलें किंवा फुटलें. उजाडेपश्चात् सामानाची बरीच बासघूस झाली. सर्वांच्या झोंपा मोडल्या.

घरांत साप्पापिण्याची काळजी होतीच. जातां मुताटकीं सुरू झाली. उजाडल्यावर शिवू आला. जमीनदारपणें त्याला रात्री घडलेलें सर्व वृत्त सांगितलें व म्हणाली— “रोज रात्री हे जसे येऊन सामानाची

बासघूस करूं लागले तर त्यान्हांका येथें राहाणें अशक्यच आणतरी कोठें तरी राहायला गेलें पाहिजे. त्यापेक्षां हा सर्व प्रकार चाळ. असेपर्यंत तूं आमच्या बरीं रात्री झोंपायला येत जा. जाण्यां बायलांना थोडा तरी खीर होईल.”

त्याच्या ह्मळा पुऱ्या होत बाहीत तो भूत होऊन जगांत असाच यावरतो. तरी दुःखी भिकं नका! आज रात्री मी येतो तुमच्या सोयरीला.” शिवू म्हणाला.

त्या दिवशीं रात्री तो झोंपण्याच्या खोलीत एका पलंगालासीं स्तून पडून राहाला. रात्रीं वृत्त आलें. प्रथम ते रेंपकावरानें गेलें नंतर राजसर सर्व घरभर धुडगूस घालीत राहालें

उजाडल्यावर जमीनदारपणें शिवूला विचारलें—“कायरे, शिवू! जुने घनीं जसे राजभर धुडगूस घालीत राहाले तर आमचें कसें व्हायचे या घरांत? कोणाला सोवत म्हणून बोलवार्नें तर मुताटकी पाहून कोणी येणार देखील नाहीं”

शिवू म्हणाला—“मालकीण बाई! धावरु नका! मालक हें बें कांहीं करीत आहेत, सायरीनें त्याचा कांहीं बरीं वर्षे असावा

आजची रात्र तुम्ही सर्व माझ्या बरीं जाऊन झोंपा मी एकटा झोंपतों घरांत”

त्यामार्गे शिवू एकटा घरांत जावला आणि मालकीणीला व तिच्या मुलींना आपल्या बरीं पाठवून दिलें. फाळोवर पदल्यावर तो मालक झोंपत असे त्या खोलींत गेला व तेथें पडून राहाला. कांहीं वेळानें मालकाने भूत आलें व नित्य नियमाप्रमाणें सामानाची आदळ आपट सुरू केली. शिवूदेखीस बसचे, पल्या बगैरे त्याच्यासारखाच फेंकू लागला मुतानें तें पाहिले व त्याच्याकडे बघून म्हणालें—

“काय रे शिवू! तूं येथें कसा आणि काय करतो आहेस!”

“मालक! जिथें पनी तिथें दास! मी पण आलों आपल्या पावलावर पाऊल टाकीत.” शिवू म्हणाला.

“म्हणजे तूं केव्हां येव्हास रे? मला नाहीं कळलें?” मुतानें विचारलें.

“कसें कळणार मालक! परवांच तर भेलों!” शिवू म्हणाला

“बरें सारलें, जातां थळा एक विश्वासू नोवत भिठाला तर येथें सुद्धां तर मग पाहिले व त्याच्याकडे बघून म्हणालें—

तेवल्या वस्तू पाहू." असे सांगून भूत बंधू दरवाज्यांतून सरळ जात निघून गेले. पण शिवूने हकूंच दार उघडले व आत जाऊन पुन्हा बंधू करून घेतले. नंतर तो देखीत मालकाबरोबर सामान फेकू लागला.

धाड्या वेळाने शिवूने मालकाला विचारले-"धनी! पण तुम्ही हे सगळे कायला करता?"

"ओ शिवू! आतां तुझ्याजवळ काय लपवून ठेवू? मी तीन दगडांखाली तीच हवे पुरून ठेवले आहेत. एका हळ्यांत सोनं आहे, एकांत चांदी व आणखी एकांत

रत्न माणिक्ये व दागिने. तीं गोट माझ्या शिवाय इतर कोणाला माहीत नाही. म्हणून घाबरत होता. काय कराने हे चुकत नाही मला. म्हणून हा धंदा चालवला आहे." मालक म्हणाला.

"जसे सांग तर! बरोबर आहे. हे पहा, मी फक्त शहर बराह माणी आयुष्यभरांत जमा केली. त्यांची काळजी मला इतकी आहे तर आपल्याला इतक्या मोठ्या ठेकाची हुरहुर लागून राहल्यास त्यांत आश्चर्य काय?" शिवू म्हणाला.

"तू देखीक पुरून ठेवले आहेस का?" सुताने विचारले

"जिथे आपण गाडी ठेवतो का तेथे एका कापण्यांत मी पुरून ठेवले आहेत मालक." शिवू म्हणाला

दोघे सामानाची आवळ जाण्ट करून शेवटी सामानाच्या कोटीत आले तेव्हा शिवूने मालकाला विचारले "तर मग! मालक आपण याच खोलांत पुरून ठेवला आहे ना ठेवा?"

"होय. या कोपण्यांतल्या दगडाखाली सोने पुरून ठेवले होते आणि या दगडाखाली चांदी आणि या दगडाखाली दागिने.

हे धन ज्यांना मिळायला हवे त्यांना न तुमच्या पाठीमाड. कोणी बराह म्हणून मिळतां दुसरे कोणाला मिळू नये एवढीच वेऊन गेला असता अशी मला वांका आहे." माझी इच्छा आहे." भूत कापण्या आवाजांत म्हणाले.

भूत शिवूसाठी चांबले नाही. ते सुताने दाखविलेल्या दगडावर शिवूने निघून गेले.

सूण करून ठेवली. उजाडण्याची वेळ झाली उजाडल्यानंतर मालकीव कापल्या तेव्हा भूत म्हणाले "आतां आपण येथून सुलीना घेऊन घरी आली. शिवूने रात्री जे निघून गेले पाहिजे. येथे राहून भागणार घडले ते सर्व सांगितले व त्यांच्यासमोरच माही"

"होय सुली त्या पुढे, माझे बराह सुताने सांगितले होते सधे त्याला तिन्ही जागच्या बाणी सुरक्षित आहेस की नाहीत दगडांखाली अनुक्रमे सोने, चांदी व दागिने हे मी पाहून घेतो मी आलोच फलस मिळाले.

‘आतां मालकीणें मृत तुम्हाला त्रास देणार नाही आतां मी येतो.’ शिवू मालकीणीला म्हणाला.

‘ण मालकीण शिवूला म्हणारी “आम्हाला सोडून कोठे निघालास ? दोन तीन दिवस रात्रीं आरामानें गेल्या नाहीत तर आम्ही जिवंत राहूं कीं नाही आम्हाला शका आहे. दोन तीन दिवस तूं आमच्या कडेच रात्रीं सोपत वा. पुढें पाहून घेऊं काय करावयाचें तें’

शिवू त्यांच्या विस्तीर्ण मान देऊन दोन दिवस त्यांच्या घरीच राहिला. मृत त्या बाजूला फिरकलं देखील नाही. तिच्या विवशीं मालकीण शिवूला म्हणाली “शिवू ! तुझे डपकार आम्ही जन्मभर बिसरणार नाही. माझ्या मनांस एक गोष्ट आहे

माझ्या विधी मुडी लग्न करून निवृत्त गेल्या-वर मी घरांत एकटी राहिल म्हणून निदान एका मुलीने घरी रहावे अशी माजी फार इच्छा आहे. समज्यांत धाकट्या मुलीचा मला जन्म ठरला आहे. ती तुझ्या जागती आहे. मी तुला आपला कांयई पाळून आवा म्हणतें. तुम्ही दोघे राहिलात तर माझें पुढलें आयुष्य सुखानें जाईल. खात तुम्ही काहीं नुकसान नाही व आमचा फायदा होईल.”

असम शिवूला तें ऐकून आश्चर्याचा धकाच बसला. परंतु त्याला मागाहून कळलें कीं निरन्या मुलीचें त्याच्यावर देव आहे. तेव्हां मात्र त्याला कबूल करावें लागलें. दोघां मोठ्या मुलीं श्रीमंत घरीं गेल्या. शिवूनें धाकटीशी लग्न करून घेतलें व ती त्या घरीं राहूं लागला.

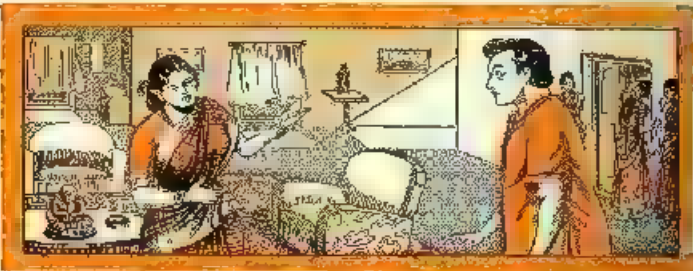
उत्तरकांड

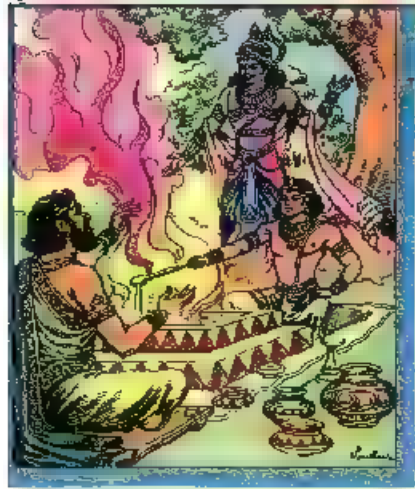
रावण कल्याणेशांगून लव्हेला परत वेत असतां शेटेत त्याला देवलोकातली कोणी स्त्री, किंवा अप्सरा विसली कीं तिला पुष्पक विमानांत बसवून घेऊन उडेल आला. ही संख्या बहूलावर पोचली. त्यांनी रावणाची पुष्कळ निंदा केली

रावण लव्हेला पोचला तेव्हां त्याची बहीण शूर्पणखा रडत त्याला मेढावला आली. ती म्हणाली “बाबा ! तूं हें काय रे केलेंस ! इतर कालकैयांबरोबर माझ्या पतीचा वध करून तूं मला हें वैधव्य दिलेंस ! आपल्या मेढुव्याचा विचार कसा काय तुझ्या मनांत आला नाही ?”

“आतां झालें त्याकडून दुःख करीत बसण्यात काय अर्थ आहे ? युद्ध करीत असतां मला कळलेंच नाही कीं माझा शत्रू कोण व मित्र कोण ! यापुढें तूं खर याच्या बरोबर रहा. तो तुला कोणत्यादि बत्तूची उशीब मास देणार नाही मी त्याच्याकडे दूषणाला चौदा हजारानें सैन्य बरोबर देऊन दंडकारण्याच्या रक्षासाठीं पाठवीत आहे सर्व तुझ्या आशेप्रमाणें वागतील.” रावणानें असें सांगितल्यावर शूर्पणखा दंडकारण्यांत जाऊन राहू लागली.

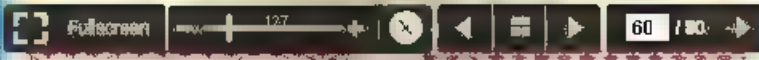
नंतर रावण निरुपम वनांत गेला. तेथें त्याचा मुलगा मेघनाद यज्ञ करीत

होता. रावण आपल्या रुद्रव्या मुनराजाला मेमानें भेटला व म्हणाला “तुं येवें काय करता आहेस रे ?”

त्याचें उत्तर शुक्राचार्यानी दिलें—“तुझ्या मुलांनं अग्निहोम, जपमेध, राजसूय, गोमेध वैष्णव आदि यज्ञच नव्हे, तर अत्यंत कठिण असा महेश यज्ञदेवील करुन त्यानं शकरास्य प्रसन्न करुन घेतलें आई व त्याच्या-कडून कामयमय रथ, सर्वत्र अंधकार करणारी माया आणि धनुष्यबाण गिल्लवितें आहेत. आतां तो अगदीं शैवट्या यज्ञ करीत आहे.”

शुक्राचार्यांच्या त्या उत्तरानें रावणाच्या मनाचें समाधान झालें नाहीं. तो म्हणाला—“आपण त्याच्याकडून हे सर्व यज्ञ करविलेंत तें बरोबर नाहीं. आमचा शत्रू जो इंद्र त्याला खूप करण्याखाडी माझे द्रव्य कां स्वयं करविलेंत ?” असें सांगून तो मेघनादला बरोबर चलण्यास आग्रह करूं लागला.

त्याच वेळीं विभीषणानें रावणाकड राग येणारी बातमी घेऊन सांगितली. रावणाच्या आईचा चुलता मारुत्यवन्त व्याघ्रा मुलीला कुंभीनस नांवाची एक मुलगी होती. रावण तिला आपली बहीण मानीत असे. ती त्याच्याकडेच लहानाची मोठी शाळी. विला, मधु नांवाचा एक राजसूय पळवूं घेऊन गेला, त्यावेळीं रावण विजिजय करीत हिंश्रत होता. कुंभकर्ण झोपलेला होता. विभीषण जलपथ स्थितीत तपश्चर्या करीत होता व मेघनाद यज्ञ करीत होता.

रावणानें स्वतः कित्येक देव, नाग वगैरे जातींच्या कान्यांचें अपहरण केलें होतें. पण त्याच्या बहिणीला कोणी अपहरण करुन घेऊन गेल्याचें ऐकून त्याला भयंकर राग आला. त्यानें कुंभकर्णाक जगें केलें. आणि मधु राक्षसाच्या प्रदेकाषा हल्ला केला.

परंतु कुंभीनस स्वतःच्या इच्छेनें मधु राक्षसाबरोबर पळून गेली होती व तिनें त्याच्याशीं लग्न करून घेतलें होतें. ती पुढें आली व रावणाला म्हणाली “बाबा ! तूं स्वतःच्या मेहुण्याविरुद्ध शस्त्र धारण करीत आहेस हे बरोबर नाहीं. तुझ्याच बहिणीला त्यामुळे वैधव्य येईल त्याची वाट काय ?”

रावण तिला म्हणाला—“ठीक ! मी तुझ्या पतीच्या अंगाकड मर्शदेखील करणार नाहीं, परंतु तो आहे कोठें हे तर सांग ! मी देवलोकां जिंकण्यासाठीं जात आहे त्याकड बरोबर घेऊन जाईल.”

कुंभीनस आपल्या पतीला जाऊन म्हणाली—“माझा भाऊ स्वर्ग जिंकण्यास जात आहे. तो तुला मदतीला बोलावीत आहे.”

पतीच्या शब्दाकड मान देऊन मधुराक्षत रावणाला घेऊन भेटला. रावण राजमर त्याच्या घरी राहला. मधुराक्षसानें त्याचा सर्व प्रकारें अतिप्रियत्कार केला. दुसऱ्या दिवशीं वैश्वंथ नांवे निवासस्थान कैलाश पर्वताकडे गेला. सायंकाळची वेळ होती रावणाच्या सैन्यानें तेंथेंच पडाव टांकला.

रात्रीं दुधातारलें शुभ्र चादणें पडलें होतें. शशीत किमाराचें गायत्र आलें होतें.

कुंभराच्या बाळांतून अप्सराचें मधुर गायन ऐकूं घेत होतें चव्हे कडे भुगंध द्रवळत होता. रावणाला त्या वेळीं तो एकांत असला वाटूं लागला. निहा केवनेनें तो हुस्की झाला.

त्याच वेळीं अप्सरांत अत्यंत सुंदर म्हणून प्रसिद्ध असलेली रंभा, निद्राप्रभ झालेच्या राक्षस सैन्याच्या छावणींतून रावण वसला होता तिकडे आली. तिच्या अंगावर सुंदर रत्नाभरणें व पुष्पमाला होत्या. एक पानळ काळा पदर तिनें अंगावर टांकला होता. तिला पाहून ती कोणी लक्ष्मीच आहे कीं काय असा रावणाला भास झाला. रावण

उठून तिच्याजवळ गेला. तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन तिला म्हणाला - “कोणाकडे निघाही आहेस तूं! कोण आहे तो मागवान पुरुष? जिथेकोत माझ्या सारखा पराक्रमी दुसरा कोण आहे?”

रंभा तें ऐकून कांपल्या आवाजांत म्हणाली “तुमच्या सारख्या थोर पुरुषांनें माझ्याशीं असें बोलूं नये. माझ्या अंगाला इतर कोणी स्पर्श केला तर तुमच्या सारख्यांनीं माझे रक्षण केले पाहिजे, माझे वय तुमच्या मुनेला ओभेल एवढें आहे. आपले बडील बंधु नलकुंभेर याचे जिवीत माझी वाट पहात आहेत.”

“तुम्हां अस्सरांना प्रति आणि पाति-क्याच्या मग्या शोभत नाहींत.” असें सांगून रावणानें रमेवर बलात्कार केला. हातानें चिरडून टाकलेल्या फुल्यसारखी छद्मन पडलेल्या खतेसारखी रंभा लज्जावन्त होऊन नलकुंभेराकडे गेली व बडलेलें सर्व व्रत त्याला सांगितलें.

नलकुंभेरानें जळमयें करून “रावणाला शाप दिला कीं रावणानें वा पुढें स्त्रीजाती कडे कुट्टीनें पाहून कोणत्याहि स्त्रीशीं तिच्या इच्छेविरुद्ध बलात्कार केला तर त्याच्या प्रत्येक डोक्याचीं छकळें शतधा होऊन जमिनीवर कोळूं कागतीळ.” ती क्षोपवापी ऐकून रावणाच्या तुहंगवास भोगणाऱ्या स्त्रियांना परमानंद झाला. त्या दिवसापासून रावणानें एकाहि पराक्षीच्या अंगाला स्पर्श न करण्याचें ठरविलें.

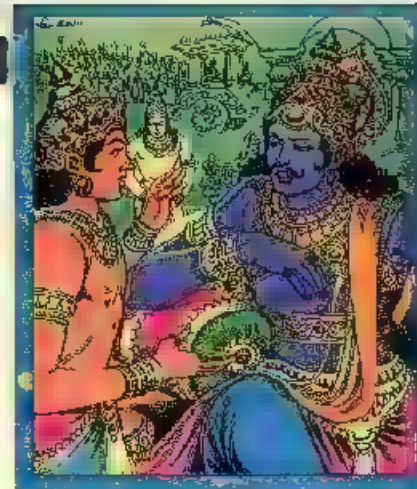
रावण कैलास पर्वताकरिता सैन्याचा तळ हलवून स्वर्गलोकाकडे निघाला. रावणाच्या राक्षस सैन्यानें स्वर्गाला वेढा घातला. ती बातमी ऐकून इंद्रानें आपलें सैन्य तयार केलें आणि स्वतः सदत मागण्यासाठीं विष्णू-कडे निघाला. तो विष्णूला म्हणाला - “राक्षसानें खुद्द स्वर्गावरच स्वारी केली

आहे, तुझ्या पद्धतीनें मी कित्येक राक्षसांना धिकले आहे. तूं आपले सुवर्चन एक मेडन माझ्या मवतीला आवेंस.”

“मी त्याच्याशीं युद्धाला तयार नाहीं. त्याचे मरण माझ्या हातीं नाहीं. त्याची वेळ आली म्हणजेच त्याला मरण येईल. तूर्त तूं त्याच्याशीं युद्ध कर, तुला मिण्याचें मुळीच कारण नाहीं.” विष्णु म्हणाला.

सुरसुरांचें वन पोर युद्ध झालें. रावणाचा आज्ञा सुमाली रावणाच्या सैन्याचा सेनापति होता. सावित्र नांवाच्या एका वसूच्या हातीं त्याचा वध झाला. राक्षस सैन्यानें पण फार मोठे नुकसान झालें. इंद्रानें फार मोठा पराक्रम गाजविला आणि रावणाला कैद केलें. तें कळल्यावर मेघ-नांवाचा भवकर राग आला. त्यानें मायास फेंकलें व अद्वयपणे इंद्राचीं युद्ध करूं लागला त्यानें इंद्राला कैद केलें व आपल्या बापाला सोडविलें, आणि घोषणा केली - “युद्ध संपलें आम्ही इंद्राला जिंकून त्याला कैद केलें आहे.”

इंद्राला जिंकून मेघनादानें इंद्रजितही पदवी मिळविली. रावण इंद्राला घेऊन मेघनादाबरोबर लंकेला आला. इंद्राला

सोडवून आपणत्यासाठीं येव लंकेवर पाहत गेले. असवेव रावणाला म्हणाला - “तुझ्या मुलानें जो पराक्रम दाखविला तो अवर्णनीय असाच आहे. मला त्याचा अभिमान वाटतो. आजपासून जग त्याला इंद्रजित या नांवानें ओळखेल. तो या जगांत अजिंक्य आहे. आसां इंद्राला कैदत ठेवून तुला काय मिळणार? तूं त्याला सोडून आवेंस.”

“आजोबा! मी इंद्राला सोडून बाबें असें जर आपलें मत असेल तर आपण मला अमरत्व आवेंस.” इंद्रजित म्हणाला.

ब्रह्मदेव 'तथास्तु' म्हणाला. त्यानंतर सेवनादाने इद्राळा सोडून दिले. इद्राळा बरोबर घेऊन देव स्वर्गासोका कडे परतले. युद्धाच्या पुर्तुती रावणाने भूलोकांत पर्यटन केले. त्यावेळी त्याचा एक दोन आर्गी पराभव पण झाला. त्याचे वर्णन अगस्त्य ऋषींनी रामाला वर्णन करून सांगितले.

सहस्रबाहु कार्तवीर्यार्जुनाला जिकण्यासाठी आपले सैन्य घेऊन रामाज माहिष्मती नगरीस आला. तेव्हा त्याला कळले की कार्तवीर्यार्जुन सप्तलीक नर्मदा नदीत अरुन्नीडा करण्यासाठी गेला आहे.

रावण देखील सप्तलीक नर्मदा नदीवर गेला. तेथे त्यानादि आद्योपून तो शंकराच्या पूजेस बसला. त्याच्या भक्त्यांनी पुजेसाठी फुलांची रास नदीकाठी लावली. रावण नेहमी जवळ एक सुवर्णलिंग ठेवीत असे. ते अग्निनीवर ठेवून त्याने त्याची पुजा केली. नंतर त्याच्यासमोर स्तोत्र म्हणत बांधू लागला.

नर्मदा नदी पूर्वेकडून पश्चिमेकडे वाहाते व शेवटी समुद्रास जाऊन मिळते. जशी नदी पश्चिमेकडून पूर्वेकडे वाहू लागली. एवढेच नव्हे तर नदीला उसळी आली व रावणाची सर्व फुले काटेबरोबर नदीत

जाऊन पडली आणि वाहून गेली. ते पाहून रावणाने शुक व सासण दोघांना लुटकी वाजवून जवळ यायला खूण केली व नर्मदा उसळीकडे वाहू लागल्याचे कारण कथ्य म्हणून विचारले.

त्यांनी जाऊन पाहिले तेव्हा कार्तवीर्यार्जुन सप्तलीक जलनिहार करीत असल्याचे त्याला दिसले. त्याने आपल्या सहस्र बाहुंनी नदीचे शाणी जडवून धरले होते. म्हणून नदी उसळीकडे वाहू लागली होती. दोघांनी एक वृक्ष नदी जडवून मध्ये खडका आहे असे रावणाला जाऊन सांगितले. तो वृक्ष नसून कार्तवीर्यार्जुनच असावा हे रावणाने ओळखले. तो रागाने आपले सैन्य घेऊन त्याच्या सपाचाराला निघाला. कार्तवीर्यार्जुनाच्या भक्त्यांना बोलावून रावण त्यांना म्हणाला—“जाऊन आपल्या राजाला सांगा की मी युद्धाला आवाहन करीत आहे.”

“युद्धासाठी तू केळ चंगळी शोधून काढलीस? आमचा राजा आपल्या राण्यांसह तरुळीडा करीत असतो का तो युद्धाला येणार आहे? उद्या घेऊन युद्धाची खुरखुरी मिटवून घे.” कार्तवीर्यार्जुनाचे मंत्री त्याला म्हणाले. पण रामाज म्हणाला—“मी लवची

शोध घेईसोय पाहून युद्धाला आलो आहे असे वाटले होय तुम्हांला?” तेव्हा कार्तवीर्यार्जुनाचे मंत्री त्याला म्हणाले—“तर मग आमच्याशी प्रथम युद्ध करून घ्यावे, नंतर आमच्या प्रश्नकडे जावे.”

त्याप्रमाणे त्यांचे युद्ध झाले. राक्षसांनी कार्तवीर्यार्जुनाच्या अनेक वीरांना ठार केले. कित्येकांना जिवंत गिळून राखले. ओरडा ऐकून कार्तवीर्यार्जुनाने आपल्या राण्यांना धीर दिला आणि आपल्या शोचने हातांत पांचशे गदा घेऊन त्या फिरवीत रावणावर चालत गेला. महत्त गुप्तत घेऊन त्याला

अडवून उभा राहिला. त्याने कार्तवीर्याजुंनावर मुसळ टाकले. गदा प्रहाराने मुसळ तोडून कार्तवीर्याजुन त्याच्या पाठीस लागला. त्याच्यावर गदाप्रहार करून व त्याला बेगुद करून तो पुढे निघाला. त्याला पाहून मारीच, शुक, सारण, धूम्राक्ष, महोदर वगैरे राक्षस पळून गेले.

त्यानंतर रावणाची युद्ध झाले. दोघांनी परस्परांवर गदाप्रहार केला. कोणी मार्गे सरकला नाही. डोंगरासारखे दोघे समोरा-समोर उभे होते. परंतु कार्तवीर्याजुनाचा गदा प्रहार प्रकट रावणाच्या छातीवर होताच तो बेगुद होऊन खाली पडला. त्याच्या मुसण्या बांधून कार्तवीर्याजुन रावणाचा आपल्या राजधानीत घेऊन गेला.

ती बातमी स्वर्गात पुलस्त्य ब्रह्मदेवाला कळली. त्याला आपल्या नातवाची फार निरोप झाला.

काळजी वाटली व तो पांचत पांचत कार्तवीर्याची राजधानी माहिष्मती येथे आला. कार्तवीर्याजुनाने त्याला समोरा जाऊन त्याचा सर्वप्रकारे आतिथ्यसत्कार केला आणि शेण्याचे कारण विचारले.

तो म्हणाला—“मुला! तू आज जिकले आहेस तो माझा नातू. त्यानेच त्रिलोक जिंकला होता. त्याचा तू पराभव केलास. तुझ्या पराक्रमाची शोभा यावी तेवची शोभी. तू अशा उद्धटाळा शिक्षा दिलीस हे बरे केलेस. आता त्याला सोडून दे.”

कार्तवीर्याजुनाने त्याला उलट उलट केले नाही व रावणाचा मुक्त केले. अश्विमेधस्य दोघांनी परस्परांशी सख्य राखण्याची प्रतिज्ञा केली. रावणाचा वस्त्राभरणे देऊन मोठ्या प्रेमाने कार्तवीर्याजुनाने त्याला कळली. त्याला आपल्या नातवाची फार निरोप झाला.

प्रद्युम्नाची गोष्ट

जयसुराच्या मुलाचे नांव शंभरासुर असे होते. आकाशवाणी झाली की कृष्ण व स्वप्नीच्या मुलाच्या हस्ते शंभरासुराचा मृत्यू येईल. ते ऐकून शंभर काकूच धारण करून दारफेला गेला. प्रद्युम्नाचा जन्म होऊन फक्त आठच दिवस झाले होते. त्याला उचलून नेऊन त्याने समुद्रात टाकले व आता आपल्याला वापुडे भरण नाही असे मनाचे समाधान करून घेऊन परत घरी आला.

शंकाच्या शापाला मरम झालेला काम-देव कृष्ण-स्वप्नीच्या पोटी प्रद्युम्न होऊन जन्मला होता. गन्मधाची जायको रती शंभराची मुलगी होऊन जन्मली. तिचे नांव मायावती असे होते.

शंभराने प्रद्युम्नाला समुद्रात टाकल्यावर त्याला एक माझाने गिळून टाकले. त्या

माझाला एका कोळ्याने धरले. स्वतः तो मासा शंभराची मुलगी मायावती हिला विकला. मासा कापला तेव्हा त्यातून एक मूळ निघाले. तिने त्या मुलाचे बालनपोषण स्वतःच्या मुलासारखे केले.

शंभराला ती मोठ फार उधिरां काळली. स्वतःचा मृत्यु ज्याच्या हाती छिदिलेला आहे तो शत्रू आपल्याच घरी आपल्या मुलीकडे दादावा, हे शंभराला कसे आवडणार? तो त्याला ठार करण्यासाठी गेला. परंतु दोघांचे युद्ध झाले त्यात शंभरच मारला गेला.

मायावतीने प्रद्युम्नाला आपल्या पूर्वजन्माचा वृत्तांत सांगितला. दोघे एकत्र कांहीं काळ तुलाने राहिले. परंतु पुढे कांहीं दिवसांनी तिने प्रद्युम्नाला द्वारका येथे पोचते केले.

Fullscreen

127

X

◀ ▶

68 / 80

प्रवेश करू लागणार नाही असं बर मिळ-
विला. तो बर मिळाल्यावर तो देवलोकांत
शिळून देवांना यास देऊ लागला. त्याने
इंद्राला धमकी दिली की त्याने सिंहासन
इंद्रासमोर घेण्यास सांगितलं. त्याच्याशी
युद्ध करून त्याला जिंकण्याची हिंमत
इंद्रांत नव्हती. म्हणून तो ब वज्रनाभ
कल्पप मुनीकडे गेले. दोघांनी त्यांच्या
सल्लाघाप्रमाणे करण्याचे कळूळ केले. त्यानंतर
इंद्र कुण्याला भेटला व गुप्तपणे काही तरी
कारस्थान ठरले. ते काम प्रयुक्त करील अशी
रुप्याने नक्कल दिले.

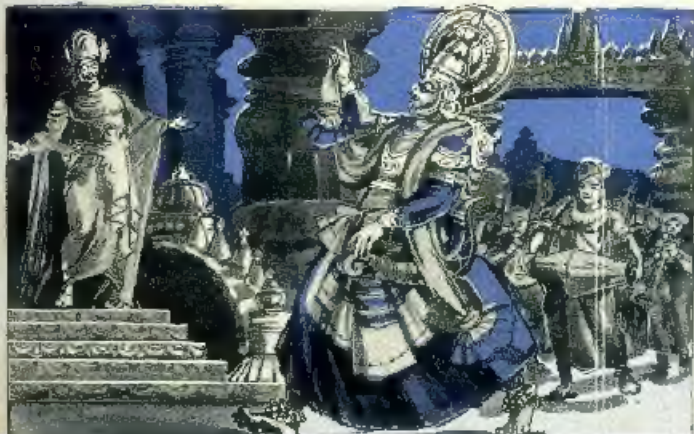
वज्रनाभाचा प्रभावती नांवाची एक मुलगी
होती. तिची व प्रयुक्ताची भेट घडवून आणून
प्रयुक्त तिच्याकडे ओढला जावा यासाठी
इंद्राने त्याला वज्रपुराणा पौर्वाविण्याची व्यवस्था
करून दिली. त्याने त्या कामावर शुचिमुखी
नांवाच्या एका हंसकुमारीला नेमले. ती
प्रभावतीच्या उद्यानांत गेली व प्रयुक्ताच्या
बौध्दधर्माचे वर्णन प्रभावतीसमोर केले. ते
वर्णन ऐकून ती प्रयुक्तावर इतकी भाळली की
तिने त्याच्याशीच लग्न करण्याचे आपल्या
मनाशी ठरवून टाकले. तिने त्या हंस-
कुमारीच्या विशवण्या केल्या की कसेतरी

करून प्रयुक्ताच्या मनांत देखील तिच्याशीच
लग्न करण्याची इच्छा उत्पन्न कर.
शुचिमुखी प्रयुक्ताकडे गेली व म्हणाली—
“तुझ्या हातून एक महत्कार्य होणार आहे.
तुझ्या हातून वज्रनाभ याचा वध करविण्या-
साठी तुझे वडील श्रीकृष्ण यांनी इंद्राला
वचन दिले आहे. तू वज्रनाभाची राजधानी
वज्रपुर येथे पोचलास तर तुला आणखी एक
फायदा होईल. वज्रनाभाची मुलगी प्रभावती
एक बिलोककुंदरी आहे. तिचा लग्न होईल.”

प्रयुक्ताला, हंसकुमारीने जे काही सांगितले
ते तेवढे आवडल्यासारखे दिसले नाही.

परंतु हंसकुमारी निघून गेल्यावर तिने
प्रभावतीचे जे रूपवर्णन केले होते त्याचे
त्याला वारंवार स्मरण होऊ लागले व तिच्या
प्रेमाभूळी त्याला दुसरे काही काम सुचत
नाही झाले. त्याने एका पोपटाबरोबर एक
चिट्ठी लिहून ती हंसकुमारीकडे पाठविली.
शुचिमुखी वज्रनाभाकडे गेली व म्हणाली—
“भद्र नांवाचा एक नट आहे. त्याचे नृत्य
ज्याने पाहिले नाही त्याचा जन्म त्वय असेच
म्हणावे लागेल.”

वज्रनाभाच्या मनांत नशाचे नृत्य
पाहण्याची इच्छा उत्पन्न झाली व त्याने

खदीरा

१८

त्याला घेऊन येण्यासाठी हंसकुमारीला सांगितले.

शुचिमुखी प्रभुसाला आजून भेटली व त्याला एक नटरूप घेऊन बरोबर यायला आपले नांव भद्र आहे असे देखील सांगितले. सांगायला सांगितले, वज्रनाभाच्या अनुमती शिवाय ब्रह्मपूर मध्ये कोणी प्रवेश करू शकणार नाही असा वर मिळाला होता, परंतु त्याने स्वतःच आपल्या मुख्यचें आवाहन केले.

प्रभुसालने नाचत असतां संकेत करून असे दर्शविले की तो प्रभावतीला भेटणार आहे. प्रभावतीला वर्धातच ते कळले, परंतु वज्रनाभला मात्र ते कांही कळले नाही.

त्या विवशी प्रभावतीकडे फुलांचे हार नेण्यांत आले त्यांत एका अमराचे रूप धारण करून प्रभुस तिच्या महालांत गेला. प्रभावती एकटी आत असे पाहून हो मगड झाला.

दोघांचा भावर्षी विवाह झाला. त्यानंतर प्रभुस प्रभावतीच्या महालांतच कित्येक दिवस कपून छपून राहिला, पुढे कांही दिवसांनी प्रभावतीला एक मुलगा झाला. त्याचें नांव प्रभावत असे ठेवण्यांत आले.

इतके दिवस झोटल्यावर वज्रनाभला कळले की त्याच्या राजवाड्यांत कोणी अनोळखी मनुष्य शिरला आहे. त्याने हुकुम सोडला की जो कोणी त्याच्या अंतःपुरांत शिरला असेल त्याला धरून आणावे. प्रभुस वज्रनाभ यांचे युद्ध झाले, वज्रनाभला वर मिळाला असल्यामुळे त्याला जिफणें हुंदाळा छप्पय नव्हतें. एण त्याने प्रभुसाल सर्व प्रकारें मत्त केमी. त्या युद्धांत वज्रनाभ ठार झाला. प्रभुसालने प्रभावतीचा मुलगा प्रभावत बाळा ब्रह्मपुरच्या घाटीवर नसविले व स्वतः प्रभावतीसह द्वारकेला आला.

५०. प्राचीन सायप्रस वृक्ष

मेक्सिको देशातील हे जुने वृक्ष कॅलिफोर्नियातील रेडवुड वृक्षासारखे विलक्षण आकाराचे वृक्ष होण. कधी काळी टेक्सकोको खोबरामुशीकच्या प्रदेवांत या झाडांची दाट वनस्पति होती. आतां यांची वृक्षक साठी किंवा छद्मपट्टीसाठीच येथे. एका जागी २०० सायप्रस वृक्षसमूहाच्या अन्व भागी १५५ फूट उंच व ५० फुटांचे कोट असलेला वृक्ष आहे. त्याचे वय ५०० वर्षांचे आहे.

